Nr. 186, NOVEMBER 2014

MOLEN Wereld

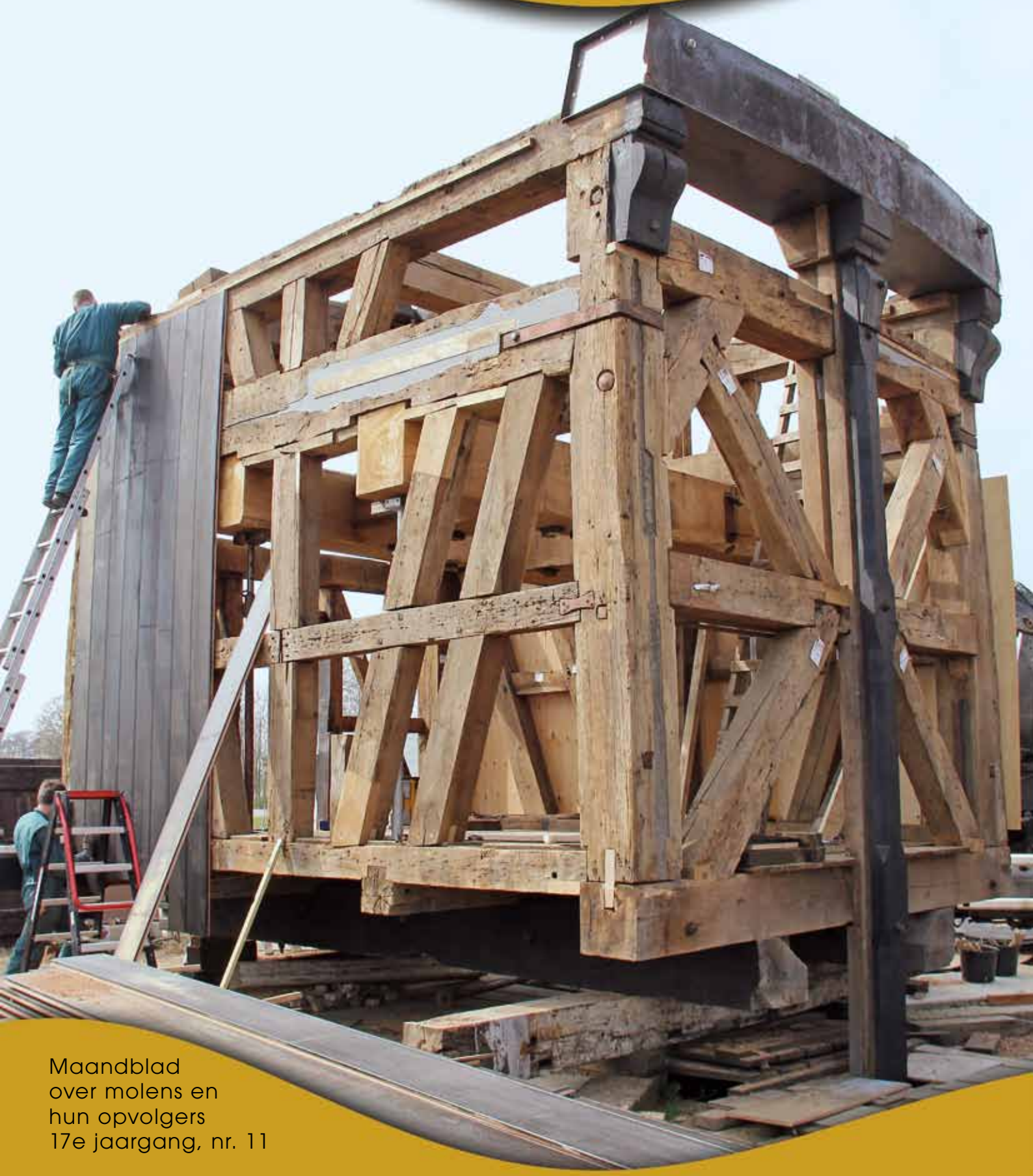

Maandblad
over molens en
hun opvolgers
17e jaargang, nr. 11

COLOFON

Redactie & administratie:
Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle,
Tel./fax: +31 (0)79-5931303
E-mail adres: jsbakker@molenwereld.nl

Verschijning:
Elf maal per jaar, als regel op de eerste woensdag van de maand. Gedurende de maanden juli en augustus verschijnt één gecombineerd nummer.

Uitgave:
De 'Molenwereld' is een uitgave van de Stichting Molenwereld
Benedenrijweg 521 2987 VA Ridderkerk
Tel.: 0180-411018

Uitgever:
dhr. Sj. J. Veerman
Zwanebloem 51, 2954 NH Alblasserdam
Tel.: 06-23974997
E-mail adres: sjv@xs4all.nl

Redactie:
dhr. J.S. Bakker
Moerdijkstraat 37 2751 BE Moerkapelle,
Tel/fax 079-5931303
E-mail adres: jsbakker@molenwereld.nl

dhr. B.H.J. Mols
Provincialeweg Zuid 42, 4286 LM Almkerk,
Tel.: 06-50283248
E-mail adres: bart68@planet.nl

Advertenties:
J. Ottevanger
Molenviergang 2 2761 BK Zevenhuizen
Tel.: 0180-638180 / Fax: 0180-638179
E-mail adres: adv@molenwereld.nl

Abonnementen:
Tel.: +31 (079)-5931303 (na 18.00 uur) / Fax: +31 (079)-5931303
Nederland (€ 47,50) per jaar (incl. 6% BTW).

Overige landen Europa (€ 65,-)
Andere landen prijs op aanvraag.

De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.
Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.
De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig.

Prijs losse nummers: in Nederland € 6,-;
overig Europa € 7,- (exclusief porto).

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van € 62,50.

Bankrelatie:
ING: NL86 INGB 0004 5069 35
Rabobank: NL16 RABO 0375 0308 67

Kopij:
Zenden aan de redactie van de Molenwereld,
Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle.

Lay-out en Druk:
Twigt GrafiMedia, Moordrecht, Tel. 0182 – 39 03 25,
www.twigt.nl

ISSN 1387-2974

© COPYRIGHT 2014 Stichting Molenwereld Moerkapelle.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactioneel

Dit nummer is een speciaal nummer, voor wat betreft de vrij beschikbare ruimte vrijwel gewijd aan de restauratie van één molen: de Oostmolen in Mijnsheerenland. Paul Groen gaat u voor in de uitdaging, de problemen en de bewandelde weg voor de oplossingen. Het is een zeer technisch verhaal geworden, speciaal voer voor de molentechneuten onder ons. Toch loont het ook voor minder technisch doorgeleide molenliefhebbers om zich er doorheen te werken, juist omdat het inzicht geeft in de restauratieproblematiek en de keuzes waarvoor de restaurateurs zich gesteld zien, zeker als zij het verleden recht willen doen en het historische materiaal zoveel mogelijk willen bewaren. Om de onderlinge samenhang te bewaren is het artikel in zijn geheel opgenomen, al betekent het wel dat zaken moeten blijven liggen tot een volgend nummer.

En Balie Kluiver worstelt met de molenziel. **JSB**

Bij de omslag voorzijde:Het bovenhuis van de Oostmolen tijdens het weer in elkaar zetten. De foto maakt duidelijk hoe nieuw en oud materiaal verenigd zijn (foto Paul Groen, 3 april 2012).

Bij de omslag achterzijde: De Oude Molen in Wijchen in herfstsfeer (foto Jeroen van de Water, 24 oktober 2013)

Uw mooiste molenfoto ook in kleur op de achterpagina van de Molenwereld? De achterpagina reserveren wij voor lezers die hun mooiste molenfoto's graag met anderen willen delen. Inzending kan zowel per post als per e-mail. In het laatste geval is wel een voldoend hoge resolutie vereist: minimaal 300 dpi. Inzending kan geen plaatsing garanderen. Er zijn per jaar immers maar elf mogelijkheden en bovendien streeft de redactie naar spreiding per regio en molentype. U kunt uw foto ('s) insturen of mailen naar de redactie van *Molenwereld*.

INHOUD

	pagina
MOLENSACTUEEL	379
GRENSMOLENS	389
UIT 'T KIJKGAT	391
ZOEKER	392
DERDE LEVEN VOOR DE KRUISPLATEN VAN DE STANDAARDMOLEN IN WASPIK *Erwin Esselink*	393
DE OOSMOLEN MIJNSHEERENLAND: EEN BIJZONDERE RESTAURATIE *Paul Groen*	394
MAGNIFIEK 2e DEEL GROOT ROTTERDAMS MOLENBOEK	414

Afsluitdatum van de kopij voor het decembernummer van *Molenwereld*:

10 november 2014.

Molens ACTUEEL

Informatie voor deze rubriek: Redactie Molenwereld, p/a B.H.J. Mols,
Provincialeweg Zuid 42, 4286 LM Almkerk. Tel.: 06-50283248 / E-mail: bart68@planet.nl

Uw medewerking wordt zeer op prijs gesteld.

Windlust te Burum blijft toch rijksmonument

Op 6 oktober heeft minister Bussemaker bekend gemaakt dat de gerestaureerde molen Windlust in Burum toch de status als rijksmonument mag behouden. Zoals al eerder benoemd was de RCE van mening dat de molen hiervoor niet meer in aanmerking kwam, omdat er te veel nieuwe materialen zijn gebruikt. Onder druk van een door de Tweede Kamer ingediende motie die volledig werd gesteund behoudt de molen nu toch zijn monumentenstatus, waarbij opgemerkt dat dit besluit een incidentele uitzondering op de regel is. Hiermee heeft de maandenlange lobby van Burumers en kamerleden uiteindelijk toch zijn vruchten afgeworpen.

Herstel molen Harkstede nagenoeg gereed

In juli begon molenmaker Dunning uit Adorp met de restauratie van de in 1851 door Jan Geers Tipkens gebouwde korenmolen van Harkstede. Aanvankelijk was het een grondzeiler. Tien jaar later kocht Reindert Jan Kortholt de molen en zette hem op een 4,5 meter hoge stenen onderbouw, waardoor het een stellingmolen werd. Dat leverde meer ruimte en een betere windvang op. Molenaar Elzo Stel kreeg de molen in 1892 in handen. In 1935 werd deze het firma H.J. Stel & Zn. In 1971 kocht de Slochter Molenstichting de vervallen molen van de familie Stel voor de symbolische gulden, waarna in 1983 restauratie volgde. Nu was een grote beurt weer onontkoombaar, waarbij o.a. de windpeluw is vervangen. Het werk is nagenoeg gereed.

▲Het leggen van de nieuwe windpeluw in de molen van Harkstede (foto W. Huizinga, 14 september 2014).

►Het aanbrengen van de nieuwe kleppen voor de zelfzwichting in de molen van Harkstede (foto L. Groenewold, 30 september 2014).

Het uithalen van de roeden uit de molen van Wetsinge(foto H. Noot, 14 oktober 2014).

Start restauratie molen Eureka in Klein-Wetsinge

Op 9 oktober is de restauratie van molen Eureka in Klein-Wetsinge van start gegaan. Burgemeester R. Michels van Winsum en gedeputeerde B. Wilpstra onthulden het bouwbord door het optrekken van de Nederlandse driekleur. Gedeputeerde Wilpstra prees de inzet van vrijwilligers en de samenwerking van moleneigenaren in de provincie. Die hebben samen met het Groninger Molenhuis een prioriteitslijst voor molenherstel opgesteld. De gemeenteraad van Winsum heeft op 11 maart ingestemd met een bijdrage van 90.000 euro. Het verzoek bij de provincie ging wat langer duren maar door ondersteuning van het Molenhuis Groningen heeft ook de Provinciale Staten ingestemd met een subsidiebedrag van 208.000 euro. Verder zijn er bedragen vrijgekomen van de Bank- en Giroloterij, J.B. Scholtenfonds en Prins Bernard Cultuurfonds. De restauratiebegroting heeft daarmee op dit moment een volledige dekking. De roeden zijn door molenmaker Vaags uit Aalten uit de molen gehaald. In het voorjaar van 2015 worden ze hersteld weer gestoken. Dan worden ook de steigers geplaatst voor het buitenwerk.

Groot onderhoud nodig aan Penninga's Molen te Joure

Penninga's Molen te Joure is toe aan een grote onderhoudsbeurt. Naast het normale verfwerk en het bijwerken van deuren, kozijnen en dergelijke is vervanging van de roeden en herstel van de staartconstructie nodig. Ook een deel van de rieten kap dient te worden vernieuwd. Roestvorming en slijtage hebben ertoe geleid, dat de constructie van het kruis is verzwakt. Ook een deel van de staartconstructie is aangetast door roestvorming. Hoewel het onderhoud vanuit het oogpunt van bedrijfszekerheid nodig is, is nog niet duidelijk wanneer de werkzaamheden plaats zullen gaan vinden. Eerst zullen de financiële middelen geregeld moeten worden. Het gaat om een groot bedrag en men is afhankelijk van bijdragen van het rijk, de provincie en wellicht de gemeente. Het ligt in de verwachting dat er een bedrag van ongeveer tweehonderdduizend euro nodig is om de molen weer in goede staat te brengen.

▲Het onthullen van het bouwbord aan de molen van Wetsinge (foto H. Noot, 14 oktober 2014).

Moledei Súdwest-Fryslân 30 november 2014

Zondag 30 november wordt voor de vierde keer de Moledei Súdwest-Fryslân georganiseerd. Een groot aantal van de molens in het gebied van de gemeente Súdwest Fryslân zullen deze zondag draaien en bij voldoende wind in bedrijf zijn. Afgelopen jaren was er op deze molendag in ieder geval genoeg wind om te malen. In de gemeente Súdwest-Fryslân staan meer dan 30 windmolens. Circa 20 molens doen mee aan de molendag. Het merendeel van de molens zijn poldermolens, maar ook enkele houtzaag- en korenmolens staan binnen de gemeentegrenzen. Op het gebied van polderbemaling zijn er diverse typen molens, onder andere achtkante grondzeilers, spinnekopmolens, boerenmuontsen, grote en kleine windmotoren en tjaskers. Er is bewust gekozen voor een zondag eind november, zodat collega- en leerling molenaars tijd hebben om de mo-

De roeden uit Wetsinge op weg naar de werkplaats (foto H. Noot, 14 oktober 2014).

▲Op weg naar betere tijden (foto Martin van Doornik, 17 oktober 2014).

lens te bezoeken. Overigens kunnen de poldermolens laten zien waar ze voor gebouwd zijn. Iets wat op de landelijke of Friese Molendagen vaak niet kan, omdat er meestal vanwege het weer op deze molendagen niet gemalen mag worden. De molens zijn geopend van 11.00- 16.00 uur. In november zal er op www.molenstichtingswf.nl een lijst met deelnemende molens worden gepubliceerd.

Noordelijke molens grijpen naast Molenprijs

Molen de Vlijt in Meppel en molen De Goliath in Uithuizermeeden waren tot de top vijf doorgedrongen voor de Nationale Molenprijs maar hebben niet gewonnen. Op 1 oktober werd bekend gemaakt dat De Salamander uit Leidschendam de prijs van 50.000 euro heeft gewonnen. Bij de Salamander komt een educatief centrum. De Vlijt in Meppel zou bij winnen omgebouwd worden tot werkende mosterdmolen. De Vlijt eindigde uiteindelijk op de vierde plaats en krijgt 4100 euro. De Goliath staat op de derde plek en krijgt 4800 euro. Al hoewel dit niet genoeg om de plannen uit te voeren, gaat men wel verder met de realisatie ervan.

Meppel herstelt fout in bestemmingsplan

De gemeenteraad van Meppel herstelt een fout in het bestemmingsplan rond molen De Vlijt, al is dat met pijn in het hart. Want dat herstel betekent dat één pand vlak naast de molen hoger mag worden dan eigenlijk de bedoeling was. De gemeente Meppel werd op de fout gewezen door de Raad van State (zie *Molenwereld* 2014-10-337). Die vond een tegenstrijdigheid in het plan, dat de indeling van het gebied rond de molen aan de Meppeler haven moet regelen. Aan de ene kant zou de molen

beschermd worden tegen hoogbouw, die ongunstig is voor de wind waar de molen van afhankelijk is; aan de andere kant stond het plan toe dat één woning in hoogte mocht verdubbelen. De oplossing die Meppel kiest is dat voor dat ene pand die beschermende beperkingen niet gelden.

Steun voor plannen Weseper Energie Molen

Het bestemmingsplan voor de realisatie van de Weseper Energie Molen is vastgesteld. In de raadsvergadering van 8 september van de gemeente Olst-Wijhe heeft de raad unaniem besloten om het bestemmingsplan Bokkelerweg te wijzigen waardoor de bouw van de molen een grote stap dichterbij is gekomen. Woordvoerders van alle politieke fracties spraken veel waardering en lof uit voor dit initiatief. Het bouwteam gaat in de komende maanden de bouwtekeningen maken en de omgevingsvergunning aanvragen. De planning is om omstreeks februari 2015 te starten met het bouwrijp maken van het terrein en in maart 2015 te starten met de bouw.

Educatief project met camera's in De Koe te Ermelo

Het bestuur van Molenstichting De Koe in Ermelo heeft de opbrengst van de MolenTourTocht in 2012 besteed aan de aanschaf van een camerasysteem. Dit systeem is aangesloten op een groot scherm in de molenwinkel. Nu kunnen bezoekers beneden in de molenwinkel ook zien wat op de drie zolders bovenin de molen gebeurt. Het bedrijf Jansen Elektro en Beveiliging in Ermelo heeft als sponsorproject de camera's geïnstalleerd en het systeem geprogrammeerd. In overleg met de molenaar zijn de kabels zorgvuldig en zo onopvallend mogelijk aangebracht. Het bedrijf doet ook de komende jaren het onderhoud. Het mes snijdt aan twee kanten: voor het bedrijf een mooie reclame en voor molen De Koe een mooie manier om de molenprocessen op de maalzolder, de steenzolder en de luizolder te laten zien.

F. Callenbach

Half miljoen voor opknappen Hellouwse molens

De Molenstichting voor het Gelders Rivierengebied heeft een half miljoen euro te besteden aan de restauratie van de twee wipmolens in Hellouw. Begin oktober is de restauratie van de Achterste Molen aan de Zeek begonnen. De molen staat pal langs de A15 en vormt voor velen de herkenbare en markante westelijke entree van Rivierenland. Met een kraan is het bovenhuis van de Achterste Molen van de ondertoren getakeld. Het is de bedoeling dat de twee molens weer een functie krijgen. Na het opknappen van de Achterste Molen zal er op de begane grond een `historisch' bezoe-

▲Beeldscherm bij het camerasysteem in molen De Koe te Ermel (foto Frans Callenbach, 12 maart 2013).

▲De Achterste Molen in Hellouw, zonder bovenhuis en met een tijdelijke afdekking van de koker etc. (foto Gerard Barendse, 15 oktober 2014).

▲De oliemolen De Rijzende Zon in Amersfoort aan de Kleine Koppel in 1864(!). Op de achtergrond de spoorbrug over de Eem en daarachter de Koppelpoort. De molen is van een uitzonderlijk karakter. Het achtkant is met schaliën gedekt Wat wel heel bijzonder is dat is de aanwezigheid van een regengoot aan de onderkant van het achtkant. Het is haast niet te zien, maar de afvoerpijpen naar beneden zijn onmiskenbaar. Daarmee is de molen zijn tijd ongeveer anderhalve eeuw vooruit geweest!

kerscentrum worden gevestigd. De provincie Gelderland doneert ruim drie ton aan het project. Ook de Bankgiroloterij en de Molenstichting hebben financieel bijgedragen.

Rad Van Lennepsmolen te Velp draait weer

Na herstel door Vaags uit Aalten draait vanaf begin oktober het waterrad van de Van Lennepsmolen te Velp weer, nadat dit in 2009 stil kwam te staan ten gevolge van verzakking. Het rad lag al in 2012 klaar, maar kon nog niet teruggeplaatst worden ten gevolge van verschillende omstandigheden. Op 6 oktober is het nieuwe rad in onderdelen bij de molen gearriveerd en is het gedurende circa drie dagen in elkaar gezet.

Molenaars bezorgd over toekomst Utrechtse molens

Hoewel de molens er in Utrecht nog goed bijstaan, vrezen molenaars in de regio dat veel molens zullen verloederen. De subsidie die Stichting De Utrechtse Molens ontvangt, is niet toereikend. Tot en met 2015 ontvangt de molenstichting zo'n 240.000 euro per jaar. Volgend jaar beslist de provincie hoeveel geld er naar het onderhoud van de molens gaat. Molenaars doen er alles aan om de toekomst van hun wieken veilig te stellen. Van de 33 molens die er in de provincie Utrecht staan, zijn er 23 in beheer bij Stichting De Utrechtse Molens. Met man en macht is de afgelopen jaren gewerkt aan het opknappen van de molens. Nu kunnen alleen molens die bij de stichting horen geld tegemoet zien. Andere (particuliere) moleneigenaren vallen buiten de boot.

Gaat de Zon weer op in Amersfoort?

In 1765 werd aan de Kleine Koppel in Amersfoort een indrukwekkende oliemolen gebouwd die het stadsbeeld aan de Eem bij de Koppelpoort beheerste. De molen kreeg als naam De Rijzende Zon, maar is inmiddels al lang ondergegaan. De molen heeft ongeveer een eeuw op windkracht olie geslagen. Op een foto uit 1870 staat hij al zonder roeden, maar wordt niet lang daarna tot op de stenen onderbouw gesloopt, die voorzien wordt van een puntdak. Op 14 april 1883 wordt De Zon als stoomolieslagerij geveild. Hij heeft dan twee voor- en twee naslagen, een pletterij, kantstenen en een stamperij, terwijl een stoommachine van 16 pk voor de drijfkracht zorgt. Op 10

▶De Rijzende Zon na de instorting in april 1940. Op deze foto komt het kaptale karakter van het aangebouwde woonhuis goed tot uiting. De pneumatische scheepslosinstallatie was voor die tijd zeer modern. Bij een eventuele reconstructie zullen de grote aanbouwen ter weerszijden van de molen hun nut wel bewijzen; ook financieel. (foto *Katholieke Illustratie*, 18 april 1940).

▲De molen van de Kaagpolder bij Opmeer is niet alleen als molen de moeite waard, maar de aanwezigheid van het uiterlijk complete stoomgemaal geeft er een extra dimensie aan (foto Gerard Barendse, 6 februari 2009).

oktober 1936 brandt de gewezen molen gedeeltelijk uit. Herstel volgt, waarbij de molenonderbouw enkele meters hoger wordt opgetrokken in verband met een functie als silo. Mogelijk was dit te veel gevergd van de onderbouw, want op 11 april 1940 stort het bouwwerk in, waarbij helaas een dode was te betreuren: een arbeider komt onder het puin terecht. De eigenaar, N.V. J.L. van Nieuwenhuizen's Graanhandel en Oliefabrieken liet in 1941 op de plaats van de gewezen molen een voor die tijd grote en moderne fabriek bouwen welke in 1984 werd gesloopt. Sindsdien ligt het terrein - achter het gebouw van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed - braak. Onlangs lanceerden Laurens Olieman, de eigenaar van de inspiratieboot, Flip van de Burgt, directeur van het bouw- en restauratiebedrijf Van de Burgt en Strooij en architect Marco Tavenier van Bureau MT Amersfoort het plan om de verdwenen molen te herbouwen als onderdeel van het masterplan Eemplein/Oliemolenkwartier waar de molen ingepast moet worden. Voor meer bijzonderheden: zie de website olymolen.nl

Herstel verzakken De Kaag in Opmeer

De molen van de Kaagpolder in Opmeer zakt langzaam weg. Poland uit Oterleek is bezig met een reddingsoperatie. Het bedrijf vervangt het fundament met het aanbrengen van een stevige betonplaat. De Kaagmolen aan de Nieuweweg in Opmeer werd in 1654 gebouwd als achtkantige binnenkruier en is daarmee een van de oudste watermolens van Midden West-Friesland. Van oorsprong bemaalt de Kaagmolen de 350 hectare grote Kaagpolder. Het verzakken van de molen vindt zijn oorzaak in de ruilverkaveling, waarbij het polderpeil is verlaagd. Hierdoor zijn de koppen van de palen verrot. De gemeente Opmeer stelt 10.000 euro subsidie beschikbaar, maar dat is lang niet genoeg. Er moet nog dekking worden gevonden voor een bedrag van circa 30.000 euro. Om de waterhuishouding en de molen te stabiliseren, is rondom een stalen damwand in de kleigrond geslagen. Met graafmachines worden de aangetaste fundamenten verwijderd en volledig opnieuw opgemetseld. Op anderhalve meter diepte wordt een stevige betonplaat aangebracht.

▲De Haan uit Benningbroek, wachtend op een nieuwe toekomst. Op de achtergrond de museumspoorlijn Hoorn-Medemblik (foto Gerard Barendse, 9 juni 2009).

►Relatiedag van de Stichting De Schiedamse Molens in molen De Vrijheid (foto Stichting De Schiedamse Molens/Paul Sporken, 22 september 2014).

Restaurant molen De Haen lijkt onhaalbaar

Bij het skelet van molen De Haen in Benningbroek/Sijbekarspel, die langs de A7 bij de Broerdijk staat, komt misschien huisvesting voor 50 arbeidsmigranten. Het is een van de drie ijzers die eigenaar Klaas de Leeuw op dit moment in het vuur heeft om de molen te kunnen herstellen. De Leeuw is al jaren bezig met plannen voor de molen. Het heeft nog steeds de voorkeur om er een wegrestaurant van te maken, maar horecabedrijven vinden op dit moment geen geldschieters die hierin willen investeren. Het plan om bij de molen arbeidsmigranten te huisvesten, is dus een noodsprong. Want de Schager bouwondernemer wordt ongeduldig. De molen werd zo'n zeven jaar geleden aangekocht van de familie Verhoeff, die in de molen een veevoederbedrijf had. De Leeuw verplaatste de molen naar de A7 bij de Broerdijk. Huisvesting van arbeidsmigranten kan het geld opleveren om de molen in ieder geval weer in ere te herstellen. Het College van B en W van Medemblik is in principe akkoord met huisvesting voor arbeidsmigranten bij molen De Haen, het plan komt allereerst in de inspraak via de klankbordgroep van de gemeenteraad.

Zaansche Molen werkt gestaag aan nieuw Molenmuseum

Vereniging De Zaansche Molen komt in november met een businessplan voor de bouw en exploitatie van een nieuw Molenmuseum op de Zaanse Schans. Dat heeft het bestuur van de vereniging recent medegedeeld aan het gemeentebestuur van Zaanstad. De plannen voor verhuizing van het Molenmuseum uit Koog aan de Zaan naar de Zaanse Schans zijn inmiddels al enkele jaren oud. De Zaansche Molen hoopt op de Zaanse Schans meer bezoekers te kunnen trekken. Het gemeentebestuur heeft vorig jaar al met de vereniging afgesproken dat er een businessplan voor de verhuizing en de exploitatie van het museum op de nieuwe plek moet worden ingediend. De Zaansche Molen heeft de afgelopen maanden een onderzoek naar de financieel-economische haalbaarheid van de bouw van een nieuw museum laten uitvoeren. De volgende stap is een businessplan voor bouw en exploitatie. Zaanstad laat dat businessplan door een onafhankelijk deskundige toetsen. Het nieuwe molenmuseum kan in 2015 nog niet worden opgeleverd, zoveel is alvast duidelijk. De gemeente Zaanstad heeft daarom besloten voor 2015 een overbruggingsbijdrage te verlenen. Ook wordt een termijn bepaald waarop alles moet zijn afgerond.

Provincie Zuid-Holland ondersteunt historische windmolens

De Provincie Zuid-Holland ondersteunt historische windmolens in de provincie, door regels in te stellen voor het bouwen rondom molens. Op die manier is zeker dat de molens altijd genoeg wind zullen krijgen om te blijven draaien. De molens zullen bovendien extra compensatie krijgen voor mogelijk extra onderhoud. Molens behoren tot het historisch erfgoed van Zuid-Holland en moeten behouden worden, aldus de provincie. Een stilstaande molen vraagt echter meer onderhoud dan een draaiende. Daarom is in de Visie Ruimte en Mobiliteit vastgelegd dat in de omgeving van een molen - de molenbiotoop - geen hoge bebouwing mag komen. Om de vrije windvang van én het zicht op historische windmolens te garanderen. Hieraan is nu toegevoegd dat als bouwplannen de molenbiotoop aantasten er een compensatie voor het extra onderhoud gevraagd kan worden. Uitgangspunt van de compensatieregeling is dat deze kan worden ingezet bij uitzonderlijke onvoorziene ontwikkelingen binnen een molenbiotoop. Het gaat dus om incidentele, bijzondere situaties, want in beginsel is verstoring van de molenbiotoop niet toegestaan. Als het echt niet anders kan en ook geen compensatie elders gevonden kan worden, dan kan het provinciaal bestuur een ontheffing verlenen en hierbij de compensatieregeling toepassen. De compensatieregeling is daarbij een richtlijn om de hogere beheers- en onderhoudskosten te bepalen. De afname van de windvang kan ook gecompenseerd worden door in de omgeving andere ruimtelijke maatregelen te nemen. Als dat niet het geval is, kan een verplichting tot financiële compensatie in de ontheffingsvoorwaarden worden opgenomen. Het is de bedoeling dat een gemeente in een vroegtijdig stadium - via vooroverleg - aangeeft of een geplande ruimtelijke ontwikkeling binnen een molenbiotoop al of niet strijdig is met de beschermingsvoorwaarden molenbiotoop.

Bedrijven bezoeken Schiedamse molens en jenever

Schiedam bezit nog eeuwenoude ambachtelijke bedrijven. Hoe leuk zou het zijn om het bedrijfsleven hiermee kennis te laten maken? De Schiedamse Molens, Irado, Open Coffee Schiedam, Branderij de Tweelingh en Parckhoeve Rijnmond wilden dit wel eens weten en sloegen daarop de handen ineen. Zij organiseerden voor een selectie van zakelijke relaties een mooi middagprogramma met rondleidingen en netwerkgelegenheid.
De gasten werden onthaald op een rondleiding door molen De Vrijheid waar het ambachtelijk maalbedrijf van De Schiedamse Molens is gevestigd. Men was aangenaam verrast dat hier, met alle eisen van een moderne bedrijfsvoering, nog steeds op de wind werd gemalen. Die wind waaide dan ook stevig en de sneldraaiende wieken dwongen respect af bij diegenen die zich op de balie op achttien meter hoogte durfden te wagen.
In de tegenoverliggende Branderij de Tweelingh van Herman Jansen Beverages maakte het gezelschap kennis met het traditionele stookproces van Notaris moutwijnjenever. En passant leerde men veel wetenswaardigheden over de jeneverindustrie in het algemeen, en de geschiedenis van Herman Jansen in het bijzonder. Tijdens de afsluitende borrel werd druk genetwerkt en kon er geproefd worden van de eindproducten van deze oerschiedamse bedrijven. Het brood werd deze keer gebakken door biologische bakkerij Jan Bronswijk uit Delft.

Het is de eerste keer dat er gezamenlijk een dergelijke relatiedag is georganiseerd. De reacties van deelnemers uit Schiedam en daarbuiten waren echter zonder uitzondering positief. Het is een mooie manier gebleken om Schiedam voor het zakelijke voetlicht te brengen en elkaars bedrijf te versterken. De moeite van het herhalen waard.

Stichting de Schiedamse Molens.

Herstel kap molen De Hoop te Sint Maartensdijk

Er zijn relatief nergens zoveel molens bewaard als op de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden, waarbij in dat opzicht het eiland Tholen de rij aanvoert. Lange tijd zag het er somber uit voor de molens op dit eiland, maar de laatste jaren is er een keer ten goede geweest. De molen De Hoop bij Sint Maartensdijk is eigenlijk de enige echte probleemmolen; uiterlijk haveloos en onttakeld. Toch lijkt er een keer ten goede ingetreden. In september jongstleden is de kap hersteld; hopelijk de opmaat voor een algeheel herstel.

▲Herstel aan de kap van molen De Hoop in Sint Maartensdijk. Het ontbreken van de gaten voor de spruiten maakt duidelijk dat dit nog geen complete restauratie is. Deze molen heeft inwendig een heel gaaf karakter (foto H. Noot, 23 september 2014).

Pas onderhoudsbijdrage voor molen Gemert na restauratie

Molen De Volksvriend in Gemert krijgt pas na 2015 een bijdrage in de onderhoudskosten als de restauratie voltooid is. Dat heeft de gemeenteraad 9 oktober met een meerderheid besloten. Wel kan de molen rekenen op een bijdrage in de legeskosten van ruim 23.000 euro. In januari van dit jaar werd molen De Volksvriend voor het symbolische bedrag van één euro gekocht door de gemeente Gemert-Bakel en deze is vervolgens in erfpacht gegeven aan de molenstichting. Die moet de molen onderhouden en ook reparaties uitvoeren. Voor de noodzakelijke restauratie vraagt de molenstichting subsidies en werft men elders middelen. De molen is een rijksmonument en het is de bedoeling dat deze weer zal draaien en malen en dat hij wordt opengesteld voor publiek. Om de molen te kunnen restaureren moet er een omgevingsvergunning worden aangevraagd, die wordt geschat op zo'n 23.000 euro. Dat bedrag is gebaseerd op de restauratiekosten die geschat zijn op zo'n acht ton. Het college van burgemeester en wethouders vindt het niet meer dan redelijk om een tegemoetkoming te verstrekken aan de molenstichting ter hoogte van de legeskosten, omdat de molenstichting de kosten voor de gemeente maakt.

Afronding herstel drie molens Land van Heusden en Altena

Op 10 oktober heeft Gedeputeerde Van Haaften-Harkema met het in werking stellen van de Noordeveldse molen in Dussen de restauratie van drie molens van de Molenstichting Het Land van Heusden en Altena afgerond. Behalve de Noordeveldse molen, betreft dit verder de molen van de Vervoorne Polder in Werkendam en De Oude Doorn in Almkerk (al hoewel die nog niet helemaal is afgerond). De kosten van de restauratie van de molens bedroegen ongeveer 250.000 euro. De provincie heeft hiervan 70 procent voor haar rekening genomen.

Spoedherstel Sint-Anthoniusmolen te Kessel

Op 24 september is de Sint-Anthoniusmolen te Kessel voorzien van een stalen bokconstructie. Deze is aangebracht om te voorkomen dat de standermolen omvalt. De steenbalk verkeert in dusdanig slechte staat, dat deze elk moment kan breken. Aan het einde van dit jaar zal de steenbalk worden vervangen. De gemeente heeft in mei 2014 30.000 euro beschikbaar gesteld voor dit herstel. De stalen constructie dient dan tevens als ondersteuning bij het lichten van de molenkast om de steenbalk te kunnen vervangen.

Bezwaren tegen horeca Wilhelmus Hubertus te Weert

De Wilhelmus Hubertus te Weert is onlangs gerestaureerd en eigenaar R. Zincken en P. Nouwen willen de molen exploiteren met horeca. Om dit mogelijk te maken moet er een wijziging

▲De standerdmolen van Kessel (foto Donald Vandenbulcke, 18 juli 2010).

komen van het bestemmingsplan. Bij de gemeente Weert zijn tien bezwaren binnengekomen tegen de wijziging van het bestemmingsplan dat horeca mogelijk moet maken in de Wilhelmus Hubertusmolen aan de Oude Hushoverweg. De bezwaren komen van omwonenden die bang zijn voor overlast van verkeer, geluid en licht. Ze wijzen in hun bezwaren erop dat de molen aan de rand van een woonwijk ligt en dat de gemeente onvoldoende rekening houdt met de belangen van de bewoners en dat ze maar mondjesmaat worden voorgelicht over de plannen. Ook vinden ze dat de verbouwingen aan de molen het cultuurhistorische aangezicht aantast. Wat aan de buitenkant niet opvalt is bijvoorbeeld dat op de steenzolder naast het koppel stenen een moderne badkamer is ingericht!

Nieuw contract tussen BankGiro Loterij en De Hollandsche Molen

De BankGiro Loterij en De Hollandsche Molen hebben hun samenwerking - wederom - verlengd met vijf jaar tot en met 2019. De Hollandsche Molen ontvangt jaarlijks een bijdrage van deze goededoelenloterij van 400.000 euro voor het molenbehoud. De Hollandsche Molen is dan ook zeer verheugd met de voortzetting van het beneficientschap. Met dit geld kunnen de komende jaren weer vele molens worden gerestaureerd. De Hollandsche Molen is al sinds 2001 beneficient van de loterij. Om de vijf jaar wordt de samenwerking geëvalueerd en neemt de loterij een beslissing over de toekomst. Dankzij de steun van dé cultuurloterij van Nederland is de vereniging erin geslaagd tientallen molens te laten restaureren. Niet alleen dit hoge aantal geeft aan hoe belangrijk de bijdragen van de loterij zijn geweest. Tussen deze molens zaten ook vele ernstig vervallen exemplaren die zonder steun van de BankGiro Loterij onherroepelijk verloren zouden zijn gegaan. Ook molens van nationaal belang, zoals de unieke watervluchtmolen Kilsdonkse Molen in het Noord-Brabantse Beugt, konden mede dankzij een bijdrage van de BankGiro Loterij in volle glorie terugkeren. De loterij was ook zeer positief over de kwaliteit van de samenwerking en besloot daarom onlangs tot verlenging van het contract.

Vereniging De Hollandsche Molen

Nieuwe molenkaarten P. van der Drift

Peter van der Drift heeft weer een nieuwe serie gekleurde molenkaarten uitgegeven. Het betreft de volgende windmolens: Adorp (Gr.) - Aeolus; Garrelsweer - Kloostermolen; Warffum - De David; IJlst (Fr.) - Terpensmole; Burgervlotbrug (N-H) - Zijpe Molen L-Q; Sint Pancras - Geestmerambacht Molen A; Loil (Didam) - De Korenbloem; Leiderdorp (Z-H) - Zijllaanmolen; Leiderdorp (Z-H) -Doeshofmolen; Leiderdorp (Z-H) - Achthovense Molen; Zoeterwoude Rijndijk - Barremolen; Moerkapelle - Hertogmolen; Poeke (België) - Artemeersmolen; Vinderhoute (België) - Van Vlaenderensmolen; Titz (Duitsland; Nordrhein-Westfalen) - Düppelsmühle. De complete serie kunt u in uw bezit krijgen door overmaking van 13 euro (incl. porto) op IBAN NL02INGB0005681468 t.n.v. P.G.M. van der Drift. Indien u alleen de 12 Nederlandse kaarten wenst is het bedrag 11 euro.
Voor info: tel. 015-3108742 of e-mail: peter-cindyvddrift@ziggo.nl.

In 't kort

- Molen De Hoop bij **Middelstum** ontvangt financiële middelen uit het herbestemmingsprogramma voor monumenten in het Groninger aardbevingsgebied.
- Op 4 oktober is de Noord-Hollandse molenprijs uitgereikt aan de maalploeg van korenmolen Ceres in Bovenkarspel, vrijwillig molenaar Bart Sloten en de vrijwilligersploeg van Het Jonge Schaap in Zaandam.
- De as van de standerdmolen te **Batenburg** zal worden gerepareerd, maar het zal nog een jaar duren voordat de molen weer kan draaien.
- Eind 2014 zal begonnen worden met de sloop van het unieke gemaal 't Hoofd van Benthuizen te **Puttershoek** (zie *Molenwereld* 2012-2-46,47).
- Begin oktober is een start gemaakt met het grotendeels vervangen van de staartconstructie van molen 't Nupke te **Geldrop.** Ook zal de molen weer opnieuw worden gewit.

Molenkalender 2014

30 november 2014 Molendag Súdwest-Fryslân

Het voormalige stoomgemaal 't Hooft van Benthuizen in Puttershoek. Het ademt de stijl van zijn ontwerper, de waterbouwkundige Jan Paul uit Zevenhuizen (foto Erwin Esselink, 12 juli 2008).

De Kracht van Veelzijdigheid

088 - 56 55 555
www.nederhoff.nl

KRAANBEDRIJF
NEDERHOFF
GOUDA - VIANEN

wakker
zeilmakers sinds 1933

Gerenommeerd adres voor molenzeilen
Uitvoerbaar in copes, wk 77 en katoen
Div. mogelijkheden in kleur en touwwerk

Zeilmakerij D.Wakker b.v.
Scheldeweg 7
Ind. terrein 'Nieuwe Waterweg'
3144 ES Maassluis

Tel. (010) 591 22 88
Fax (010) 591 29 85
Mail info@wakker.nl
Site www.wakker.nl

MOLENSTEENMAKERIJ

HANS
TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen als ook blauwe basaltlavamaalstenen.
Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.
Zeer snel en vakkundig scherpen van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.
www.molenstenen.nl
Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland
Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57
GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Grens molens

DUITSLAND

Molen Bunde nog even zonder kap, maar met smederij

Tijdens de orkaan Christian van 28 oktober vorig jaar ging de grote molen van Bunde door het oog van de naald (zie *Molenwereld* 2013-12). Ondanks het feit dat de molen als door een wonder gespaard bleef was er toch voor een 70.000 euro schade. Daarom werd in december de kap van de molen gehaald. Die ligt er nu naast. Het boventafelement van de molen moet hersteld worden. Daarvoor ontbreekt nog een bedrag van een 10.000 euro. Toch heeft men goede hoop dat de molen nog dit jaar zijn hoofdtooi terugkrijgt. Daar komt bij dat men de inventaris van een smederij uit Collrunge bij Wittmund heeft gekocht die een plaats moet krijgen beneden in de aanbouw van de molen en daar operationeel moet worden gemaakt, zodat er ter plekke twee ambachten uitgeoefend zullen worden.

Molenbeheerder molen Burlage op molen overleden

Op 21 september overleed een 64-jarige molenbeheerder bij het uitoefenen van zijn werkzaamheden op de molen. De molen zou draaien tijdens een hobbymarkt in Burlage en men was bezig met het kruien van de molen toen de man plotseling omviel. Een reanimeerpoging mocht niet baten; de man overleed in een ambulance op weg naar het ziekenhuis. In verband met het droevige gebeuren werd de markt afgelast.

▼De molen van Burlage (foto Carsten Lucht, 21 augustus 2011).

▲De molen van Greetsiel na het verongelukkeop 28 oktober 2013 (foto Ch. Wagener, 28 oktober 2013).

Herstel Groene Molen in Greetsiel begint

De Groene Molen in Greetsiel kwam er tijdens storm Christian op 28 oktober vorig jaar heel wat minder goed vanaf dan de molen in Bunde. De storm onthoofdde de molen (zie *Molenwereld* 2013-12). De schade was enorm en werd geraamd op 400.000 euro. Tot overmaat van ramp was men niet verzekerd tegen een dergelijke schade. Dat betekende dat herstel een moeizame aangelegenheid zou worden, ook al is Greetsiel zonder zijn 'molentweeling' onvoorstelbaar. Recent wierpen zich reddende engelen op. De deelstaat Niedersachsen en de landkreis Aurich stelden elk 100.000 euro beschikbaar voor de restauratie van de onthoofde molen. Het geld was afkomstig van de EU en bestemd voor andere projecten, maar was niet gebruikt, zodat het nu aangewend kon worden voor de molen. Ook uit andere bronnen werden bedragen ontvangen. Zo kwam de VR-Stiftung, een stichting van de Volks- en Raiffeisenbank met 12.000 euro over de brug, terwijl de Volksbank ook nog afzonderlijk over de brug kwam. De stand is nu zo, dat een Nederlandse molenmaker, al de opdracht heeft gekregen om aan de kap te gaan werken. Als alles volgens plan verloopt kunnen beide molens in maart 2015 weer draaien.

Herstel molen Hahnentange

De molen van Hahnentange, gemeente Rhauderfehn, ondergaat een grote herstelbeurt. Die is mede mogelijk gemaakt dankzij een gift van de VR-Stiftung ten bedrage van 9900 euro. Zo moet de lekkage van de moenkap verholpen worden. Ter plaatse bestaat ook een actieve molenvereniging die meer dan 800 (!) leden telt en ook zelf veel werk aan de molen verricht. Zo hebben leden van de vereniging onlangs de deuren en de ramen een schilderbeurt gegeven, maar het verven van de balie heeft men toch maar aan een vakman overgelaten.

Hoopvolle perspectieven voor de molen van Neßmersiel

In 1884 laten de gebroeders Kuper een molen bouwen in Neßmersiel, naar Oostfriese begrippen een kleine molen met een vlucht van circa 18 m. In 1903 krijgt de molen zelfzwichting, maar houdt wel zijn staart. In 1907 verkoopt de weduwe van Ude Rinjes Kuper de molen aan Meenke Obermeyer. Kort na 1930 wordt het bedrijf uitgebreid met een bakkerij achter het woonhuis. De Neßmersieler molen gaat mee in de naoorlogs neergang van het klassieke molenaarsbedrijf in Oostfriesland. In 1959 wordt de molen stilgezet. Korte tijd later verwerft de familie Dieter Janssen de molen en 1968 wordt de molen onttakeld: de roeden gaan er uit en ook het binnenwerk wordt uitgesloopt om plaats te maken voor silo's. Dieter Janssen gebruikt de molen tot 2000 voor zijn graandrogerij. Dan gaan in Neßmersiel stemmen op voor herstel van de onttakelde molen. In 2012 wordt voor dat doel een molenvereniging opgericht die nu meer dan honderd leden heeft. De molen komt weer op de monumentenlijst de staan en ook opgenomen in de Mühlenpool, waardoor men ook in aanmerking komt voor subsidies. Verder stelt de gemeente Dornum de oude roeden beschikbaar van de standerdmolen die nog goed genoeg zijn voor de molen van Neßmersiel.

▼De onttakelde molen van Neßmersiel (foto Willem jans, 24 juli 2005).

NVVM
Nederlandse Vereniging van Molenmakers

**Molens restaureren en onderhouden vraagt om vakmanschap en jarenlange ervaring.
Die vindt u bij de leden van de Nederlandse Vereniging van Molenmakers.
De bedrijven die het logo van de NVVM voeren staan borg voor.....**

kwaliteit en deskundigheid.

Nederlandse Vereniging Van Molenmakers

*Gecertificeerde Molenmakersbedrijven

Uit 't kijkgat

De molenziel

Natuurlijk heb ik de gang van zaken rond de status van de molen van Burum nauwlettend gevolgd: wel of geen rijksmonument. Zowel voor als tegen zijn zinnige dingen te zeggen, zo is mijn conclusie. Toch veerde ik wel overeind toen ik in de krant las dat minister Bussemaker de molen zag als "een replica, waar de ziel uit is". Met dat eerste kan ik nog wel in mee komen, maar het tweede???
'Een paard in de wieg, nog gekker', zouden ze in Rotterdam zeggen. Een molen een ziel?
Volgens mij zijn molens gewoon gebouwen, wel heel speciale natuurlijk, maar echt zielloos. Een ziel is volgens mij voorbehouden aan wezens zoals u en ik. Als de minister stelde dat molens sfeer hebben of karakter dan wil ik daar nog wel in meegaan, maar een ziel???
Dat is mij toch een stap te ver, om niet te zeggen dat het mij tegen de borst stuit.
Als je er verder over doordenkt kom je zelfs voor rare vragen te staan. Neem nu de molen van Burum. De nieuwe molen en de oude zijn zo op het oog identiek. Het grootste verschil is dat het materiaal van de oude molen oud was en het nieuwe nieuw. Dat kun je zien; nou èn? Gaat dan die ziel dan schuil in het gebruikte materiaal?

Maar goed: de oude molen zou dan met ziel en de nieuwe zonder ziel zijn. Maar ze zijn op het oog nagenoeg identiek. De oude molen - met ziel - zou dus om die ziel een plaats op de monumentenlijst hebben en die nieuwe - dus zonder ziel - kan hem om die reden niet krijgen. Dan vraag ik mij in gemoede toch af wat er op de rijksmonumentenlijst staan: molenzielen of molens?
Je zou er toch gek van worden. Het is nog ingewikkelder. Veel molenliefhebbers praten over in bedrijf zijnde molens als levende molens en stilstaande molens dode molens. Is dat ook een kwestie van ziel?
Dan zou je dus levende levende molens hebben en levende dode molens hebben, ja zelfs molens die dubbel dood zijn en natuurlijk ook dode levende molens. Ik kan er met mijn pet niet bij. De vorige keer schreef ik over molens die tot 'valse profeten' gedegradeerd zijn. Hebben die hun molenziel nog?
Naar mijn idee is die op zijn minst geweld aangedaan; mogelijk zelfs nog erger. En dat kan dan zomaar wel?
De minister mag van mij allerhande argumenten aanvoeren voor het al of niet handhaven van de status van rijksmonument, maar het argument ziel is in mijn ogen contrabande. Ik zal u maar niet vermoeien over de consequenties van de aanwezigheid van een molenziel. Dan zit ik in no time in een soort occult sfeertje en daar wil ik niet zijn. Molens zijn voor mij voor alles monumenten van bedrijf en techniek, zonder enige hocus pocus; gewoon nuchter. Gelukkig heeft de minister die nuchterheid laten zegevieren.

Balie Kluiver

Maak uw eigen Molenwereldboek!

Molenwereld biedt een schat aan moleninformatie van blijvende waarde; informatie om zuinig op te zijn, om later nog eens op te zoeken.

U kunt *Molenwereld* natuurlijk bewaren op een stapeltje of in een doos, maar het kan makkelijker en mooier. Wij bieden u een aantrekkelijke oplossing met snelinbinders. Met deze strips kunt u de *Molenwereld* gebruiksvriendelijk bewaren in ordners, een tweerings-, of (beter) een vierrings-ringband; die keus laten we aan u. Zo krijgt u tegen minimale kosten uw eigen Molenwereldboek.

Voordelen:

- Eén jaargang of zelfs meer jaargangen als boekwerk voor het grijpen.
- Geen perforatiegaten in het tijdschrift, dat u daarmee onbeschadigd houdt.
- Gemakkelijk in- en uitnemen van de losse tijdschriften om, bijvoorbeeld, iets te kopiëren.
- Niet alleen toepasbaar voor de *Molenwereld*, maar voor alle tijdschriften op A4-formaat (292 x 210 mm).

De prijs?

Abonnees of donateurs betalen € 4,50 exclusief porto, niet-abonnees € 5,65 voor 1 set van 12 snelinbinders
(de twaalfde kunt u gebruiken voor de index).

Wijze van bestellen:

Als u als ***abonnee/donateur*** 1 set van 12 stuks wilt ontvangen, dan dient u € 5,60 (inclusief porto) over te maken op ING rek.no. 4506935 t.n.v. Stichting Molenwereld te Moerkapelle met vermelding van uw adresgegevens.
Wilt u 2 sets dan € 10,-, 3 sets € 15,-, 4 sets € 19,50. Als u 5 sets wilt dan betaalt u € 22,50.
Wilt u nog meer sets, dan betaalt u het gewenste aantal maal € 4,50.
Niet-abonnees dienen respectievelijk € 6,50; € 12,-; € 18,-; € 23,- en gewenste aantal x € 5,50 te betalen.
Voor overige landen in Europa zijn deze bedragen te vermeerderen met € 0,50 in verband met de hogere portokosten.

N.B.: Wij leveren alleen de snelinbinders in verband met de hoge verzendkosten (pakketzending) voor de ringbanden; die zijn in vrijwel iedere boekhandel te koop.

De heer Van der Drift uit Den Haag brengt de 'Zoeker'uit het vorige nummer thuis als de molen van Ramelsloh en schrijft: 'de onbekende molen in *Molenwereld* 185 is een bekend plaatje dat meermaals werd uitgegeven in zowel zwart/wit als kleur. Het zal dan ook in menige verzameling zijn opgenomen. Ik heb de molen zelf ooit thuisgebracht als zijnde de korenmolen van Ramelsloh, gemeente Seevetal, Kreis Harburg, Niedersachsen/ Duitsland. De molen werd door de broers Paul en Johann Wegener uit Boizenburg in 1886 aangekocht in Moorburg (stadsdeel van Hamburg) en naar Ramelsloh overgebracht. De molen had aanvankelijk, zoals we op de foto kunnen zien, een klassiek uiterlijk : romp en kap waren rietgedekt terwijl de molen was uitgerust met zeilroeden en staartkruiing. Later zou de staart door een windroos worden vervangen.

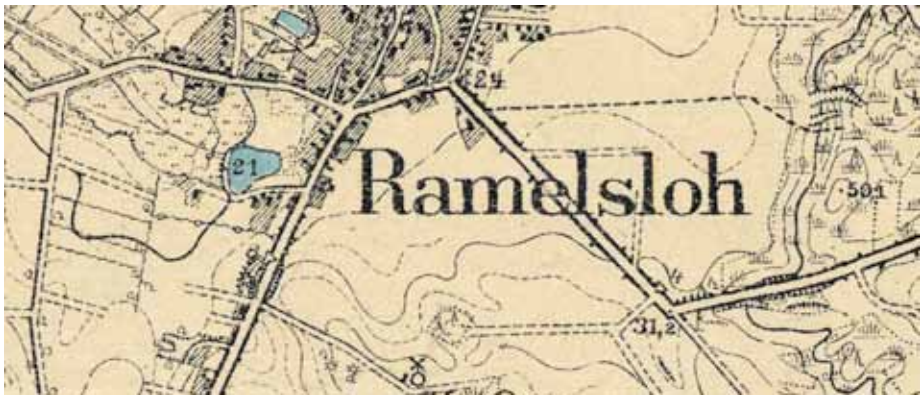

▲**Uitsnede uit het zgn. Messtischblatt Nr 1213 (Stelle) uit 1917 met daarop aangegeven de standplaats van de molen van Ramelsloh ten zuiden van het dorp, thans Friedhofsweg.**

Broer Paul besloot nog in 1886 zijn eigen weg te gaan en vertrok naar het naburige Ohlendorf waar hij molenaar op een wipkorenmolen zou worden. Het bedrijf in Ramelsloh werd door Johann voortgezet. Zijn zoon Theodor volgde hem in 1921 op. In 1916 had de molen reeds een hulpaandrijving gekregen in de vorm van een Deutz benzinemotor. In 1921 werd deze vervangen door een dieselmotor van hetzelde fabrikaat. In 1929 werd het kruis afgenomen. Hoe het verder met de molen verlopen is kon ik niet achterhalen.'
We danken de heer Van der Drift hartelijk voor zijn reactie.

▲**Oude ansichtkaart van de Mühle Wegener in Ramelsloh (foto coll. Leo van der Drift).**

De nieuwe 'Zoeker'; de twee molens zullen zo niet snel hun identiteit geven; mogellijk helpt de entourage.

Wie helpt? Reacties a.u.b. te richten aan de redactie van de Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, e-mail: redactie@molenwereld.nl.

Derde leven voor de kruisplaten van de standerdmolen in Waspik

Erwin Esselink

▲De kruisplaten droog en in het zonnetje; maar hoe zullen zij zo open en bloot wind en weer doorstaan? (foto Gerard Barendse, 4 oktober 2014).

◄Inscriptie van de molenmaker, die de kruisplaten in 1841 gemaakt heeft. Ze hebben slechts tien jaar als zodanig dienst gedaan (foto: E.G.M. Esselink, 24 september 2014).

►Het molenmonument op de hoek van de Stadhoudersdijk en het Halve Zolenpad. Links op de achtergrond de gerestaureerde stomp van de opvolger van de standerdmolen (foto: E.G.M. Esselink, 24 september 2014).

De twee kruisplaten zijn de draagbalken aan de basis van de standerdmolen (zie foto's van de standerdmolen van Weseke in het vorige nummer. Dat was het eerste bestaan van deze balken in de molen van Waspik. Ze kregen een tweede leven als balken in de opvolger, een stenen baliemolen. Nu zijn ze een derde leven begonnen als monument.

Op zaterdag 5 juli werd door wethouder Jan van Groos van de gemeente Waalwijk een monument onthuld, dat herinnert aan de eerste korenmolen van Waspik. Het bestaat uit (delen van) de kruisplaten van de standerdmolen, die hier nabij de Stadhoudersdijk in 1700 werd opgericht. In 1851 bouwde de toenmalige eigenaar Jan Baptist Martens een nieuwe hoge stenen stellingkorenmolen aan de Benedenkerkstraat, 200 meter noordelijker van de oude molen. De oude molen werd afgebroken en in ieder geval de kruisplaten werden verwerkt in de nieuwe molen. Na een brand in 1923 werd de stellingmolen voor de helft afgebroken. In de loop der jaren werd de molenstomp ingebouwd in een veevoerfabriek. Nadat de firma Van Gorp de productie van veevoeders verplaatst had naar Waalwijk werd het complex in 2007 verkocht aan Wim Kools en Ans d'Hond. Zij wilden het woonhuis, de oude maalderij en het molenrestant behouden en herstellen. Bij de ontmanteling van de fabriek werden de kruisplaten ontdekt. Opmerkelijk is dat er in één van de kruisplaten een inscriptie is aangebracht: P.Faes 1841 11-5. Deze Pieter Faes was molenmaker te Princenhage en leefde van ca.1781 tot 1854. Vrijwilligers hebben een cirkelvormige bestrating aangebracht, waarop de balken na conserverende behandeling zijn neergelegd. Financiële steun werd verleend door Platform De Langstraat.

►De stomp van de stenen opvolger uit 1851 van de standerdmolen (foto Gerard Barendse, 4 oktober 2014).

De Oostmolen Mijnsheerenland: een bijzondere restauratie

Paul Groen

Een toevallige passant in 2009 zou niet snel opgemerkt hebben dat De Oostmolen in een zeer slechte staat verkeerde. De buitenzijde van de molen was in 1969 gerestaureerd en zag er nog goed uit. De constructie van de ondertoren en de koker dateert in essentie uit 1616. Het bovenhuis is in 1909 grotendeels vernieuwd. De woning in de ondertoren moet uit omstreeks 1880 dateren, en is vanwege zijn gaafheid zeer bijzonder. Omdat er nooit een ingrijpende restauratie heeft plaats gevonden, is hier sprake van een hoog monumentale molen. Bij de meest vitale bouwdelen waren echter grote problemen geconstateerd. Het was niet denkbeeldig dat bij storm het bovenhuis van de ondertoren af zou vallen. Ingrijpen was dus noodzakelijk. De vraag was echter hoe de molen duurzaam gerestaureerd kon worden met behoud van zoveel als mogelijk historisch materiaal. Op het gebied van molenrestauraties werd het behoud van deze molen een grote uitdaging.

Anatomische bouw

Een wipmolen is een ingenieuze machine. Het hart van de molen is de koker; een uit 8 balken samengestelde houten buis, waar beide zetels, het boven en onderlager van het bovenhuis omheen zijn aangebracht. Het bovenhuis weegt compleet met wieken en staart ca 40 ton. Dit gewicht wordt met twee draagconstructies, de steenburrie in het midden en de voegburrie aan de onderzijde van het bovenhuis, overgebracht op de koker. Bij een wipmolen zijn de diameter van de bovenzetel en de onderzetel gelijk. In tegenstelling tot een standerdmolen, kruit een wipmolen dan ook het best als het bovenhuis door beide zetels evenveel gedragen wordt. De vlaktedruk op de afzonderlijke zetels is dan het kleinst en de vetfilm tussen de neuten en het glijvlak het dikst. Hoe dikker de vetfilm, hoe gemakkelijker een glijlager draait. Een bijkomend voordeel is dat het bovenhuis zowel bij de voegburrie als bij de steenburrie horizontale wrijving voelt en dus stabieler rond de koker hangt. Het gewicht van de onderzetel wordt direct overgebracht op de stijlen van de ondertoren. Hierdoor worden de torenstijlen naar binnen gedrukt en is de ondertoren stabiel. Het gewicht van de bovenzetel wordt voor het leeuwendeel via de koker en de onderzetel eveneens afgeleid op de bovenzijde van de toren. Net als de standerd van een standerdmolen hangt de koker dus grotendeels in de zwaluwstaartverbindingen van de onderzetel en daardoor kan de koker niet zijdelings bewegen. De onderzijde van de koker steekt met pennen in de kokerbalken die voornamelijk de zijdelingse krachten op de koker opvangen. Vanwege hun veelal beperkte afmetingen en lange lengte kunnen kokerbalken weinig verticale last dragen. Een beperkt deel van de verticale belasting wordt afgesteund op de schaarstijlen. Deze druk is meer bedoeld om het schaargebint stabiel te houden. Tussen de schaarstijlen en de kokerbalken zitten wiggen om de druk op de schaarstijlen te kunnen regelen, zodat het leeuwendeel van het gewicht bovenop de torenstijlen blijft rusten.

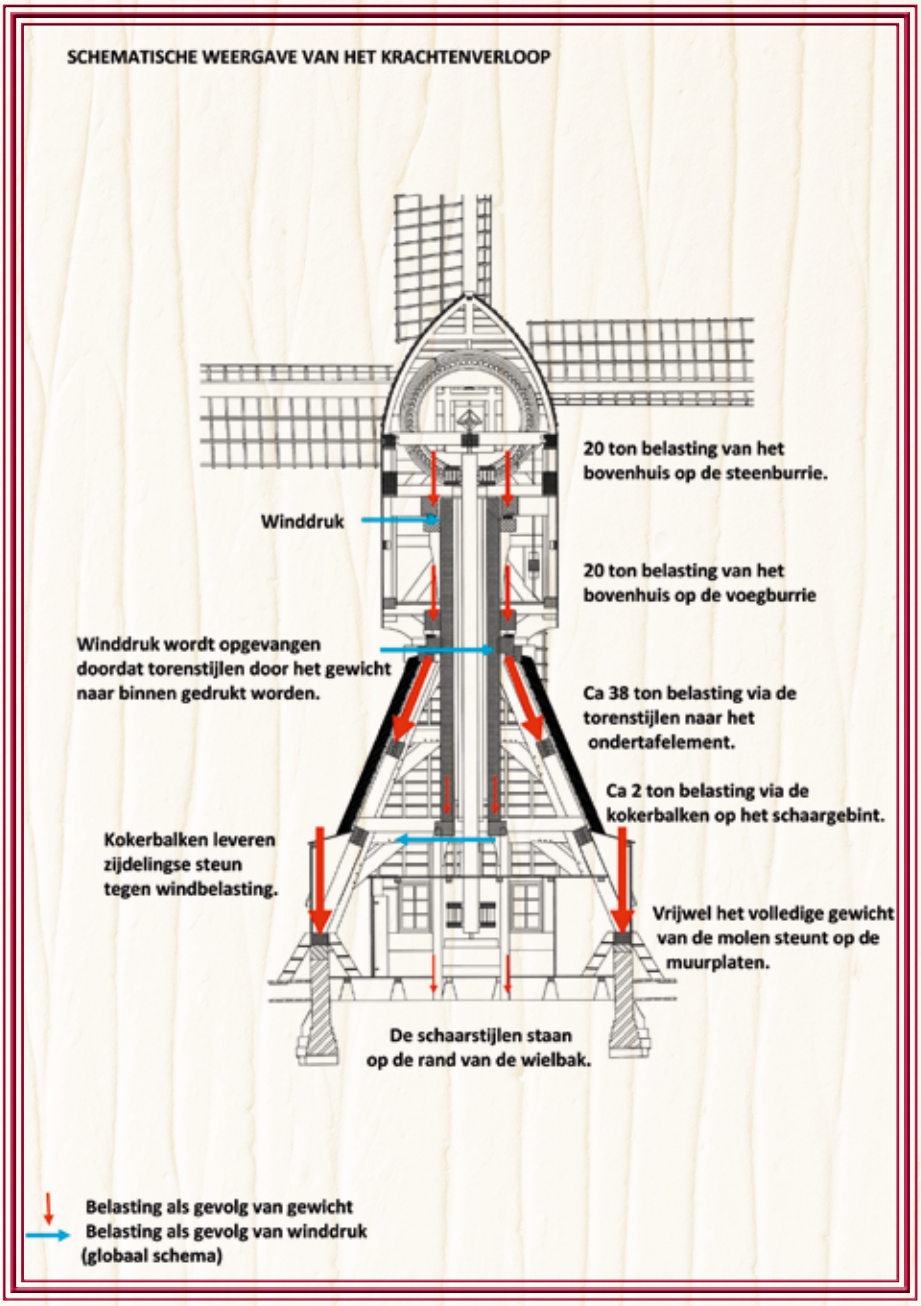

▲Krachtenafdracht van een wipmolen

Problematiek Oostmolen

De afbeelding op blz. 396 geeft de constructie van de Oostmolen voor de restauratie weer. De bovenzetel (pos 7) is matig, maar deze is niet verzakt. De onderzetel (pos 4) verkeert echter in een slechte staat. De verbinding met de koker staat 10 cm open. Duidelijk is te zien dat de steenlijsten en de steenburrie overbelast worden. De voegburrie (pos 5) wordt in het geheel niet belast. Door het teveel aan speling in beide burries wordt het bovenhuis scheluw getrokken. Het gehele gewicht van het bovenhuis wordt via de koker en het midden van de kokerbalken (pos 3) afgesteund op de schaarstijlen. De kokerbalken steunen niet op de torenconstructie, maar zweven er boven (pos 2). Dit betekent dat het hele gewicht van het bovenhuis op de schaarstijlen staat te balanceren. Daarbij komt dat het ondereind van de koker en het midden van de kokerbalken in slechte staat verkeren. De conditie van de muurplaten en twee torenstijlen is zo slecht dat het bovenhuis hier niet meer op kan steunen (pos 1). Ook is het zo dat de houtverbindingen van de ondertoren en de muurplaten te slecht zijn om te voorkomen dat de ondertoren aan de onderzijde uit elkaar gedrukt wordt als deze wel door het bovenhuis belast zou worden.
De molen is op staal gefundeerd (pos. 9). Omdat de fundering 1 meter boven polderpeil ligt en de naastgelegen

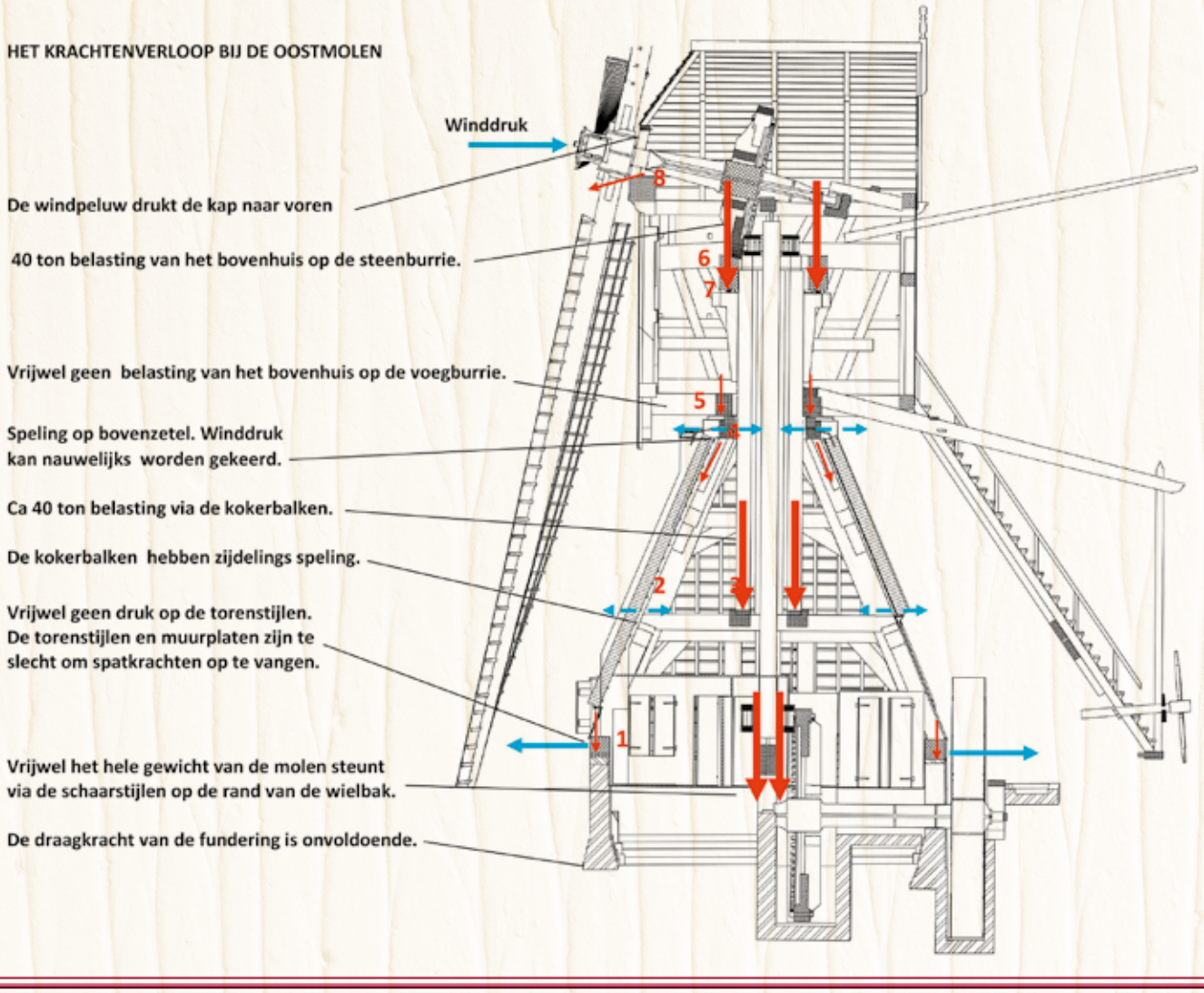

▲Gebreken bij de Oostmolen

waterlopen wel op palen staan, zal de molen bij polderpeilverlagingen scheef gaan zakken. De scheefstand bedraagt nu 22 cm over de muurplaten gemeten. De molen is gebouwd in een dijklichaam van klei. Uit de sondering is gebleken dat er onder de molen nog zo'n 30 cm klei zit en dat de grondslag daarna tot op een diepte van 14 meter veen is. Als gevolg van het gewicht wordt de fundering als het ware door het kleilichaam heen geponst en is het einde in zicht.
De houtverbindingen van het bovenhuis zijn slecht uitgevoerd. De conditie van de onderdelen van voor 1909 is ook slecht. Hierdoor zit er vrijwel geen verband in het bovenhuis. De daklijsten en de windpeluw (pos 8) zijn dermate aangetast, dat de windpeluw onder het gewicht van de bovenas en het wiekenkruis de kap naar voren drukt en de bekleding tegen de achterzijde van de askop aan begint te drukken.

Aanpak herstel

Bij een in redelijk goede staat verkerende wipmolen is het mogelijk om de kokerbalken te vernieuwen zonder de hele molen uit elkaar te halen. Ook het vernieuwen van alleen de steenburrie of alleen de onderzetel is mogelijk. Bij de Oostmolen is dat niet zinvol omdat ook de rest van de constructie in een slechte staat verkeert. De enige duurzame herstelmethode is het uit elkaar halen van de *gehele* mo-

▲De demontage van de ondertoren op 22 februari 2011

▶De pas gerestaureerde manderstijlen

len en in een werkplaats de constructie nauwkeurig herstellen, passend te maken en waar nodig vernieuwen.
Bij restauratie is het belangrijk dat het werk reversibel uitgevoerd wordt. Dat wil zeggen dat ingrepen in de toekomst ongedaan gemaakt moeten kunnen worden als onverhoopt een gekozen oplossing niet voldoet. Door onderdeel voor onderdeel te restaureren en de molen met authentieke verbindingen opnieuw in elkaar te zetten, is het ook in de verre toekomst mogelijk om de molen weer geheel te demonteren en onderdelen opnieuw te repareren.

Het restauratieproces

De Stichting Molens Binnenmaas heeft vanaf het eerste initiatief de restauratie professioneel aangepakt.
Bij de aanvang wilde de stichting een helder beeld hebben van de aard en omvang van het werk. Om meer duidelijkheid te krijgen, besloot zij om eerst een adviesrapportage te laten opstellen. Onderdeel van deze rapportage waren een bouwhistorische verkenning en een bouwtechnisch onderzoek. Op basis van deze rapportage werden een aantal principiële keuzes gemaakt met betrekking tot de aanpak van het werk en de te kiezen herstelmethoden. Aan de hand hiervan werd een nauwkeurig restauratieplan opgesteld. Dit plan bestond uit een bestek, diverse constructietekeningen een begroting en diverse documenten behoeve van de subsidieaanvragen en de aanbesteding. Een bestek is een boekwerk waarin, naast algemene bepalingen en administratieve bepalingen, de werkzaamheden, de te verwerken materialen en de bijbehorende kwaliteitseisen zijn opgenomen. Het is het contractstuk op basis waarvan de aannemer te werk gaat. Nadat de benodigde subsidies en bijdragen waren toegezegd en de restauratie financieel gedekt was, kon het werk in de markt worden gezet. Om economische redenen werd ervoor gekozen om het molenmakerswerk, het bouwkundig werk en het rietdekkerswerk apart aan te besteden en de aannemers als nevenaannemers te laten werken. De coördinatie werd hierbij door de directie verzorgd.Op de plaats waar de huidige Oostmolen staat, moet al vanaf 1537 een wipmolen gestaan hebben. Bij het aanbrengen van een nieuwe betonnen fundering zou waardevolle archeologische informatie over deze eerste molen verloren gaan. Vlak na het demonteren van de gehele molen, zou er geen gewicht meer op de veldmuren en de fundering steunen, en dit was de ideale gelegenheid om archeologisch onderzoek te verrichten. Besloten werd om in het restauratieproces tijd in te ruimen voor het

▶De Oostmolen tijdens de montage van 19 juni 2012.

▲Het bovenhuis nadat de beplanking verwijderd was. De onderdelen zijn met plaatjes genummerd.

archeologisch onderzoek. Deze bepaling werd in het bestek vermeld, zodat de aannemer er bij zijn prijsvorming al rekening mee kon houden. Verder zouden gaandeweg het traject de balken van de constructie aan alle zijden zichtbaar worden. Omdat het noodzakelijk was om enkele balken te vervangen, werd tijdens het restauratieproces een bouwhistorische ontleding uitgevoerd, waarbij continu historische bouwsporen werden vastgelegd op foto en tekening.

Demontage en montage

Voorafgaand aan het werk werd de woning ingemeten, voorzichtig gedemonteerd en in een container opgeslagen. Het ontmantelen en opbouwen van de molen zelf werd uitgevoerd met een telescoopkraan. Ten behoeve van het demonteren en monteren van het bovenhuis en de ondertoren werden ondermeer een torenkraan en vrachtwagenkranen ingezet. Opvallend hierbij was dat de molenmaker in plaats van met tuidraden en stutten te werken, binten overeind hield met een vrachtwagenkraan en een torenkraan. Hierdoor werd er veel veiliger gewerkt. Het bestek voorzag in het losnemen en naast de molen neer zetten van de gehele gepotdekselde kap. Dit bleek in praktijk goed mogelijk te zijn. Daarnaast voorzag het bestek in het losnemen van het onderwiel en het scheprad van de wateras. Het wegnemen van deze onderdelen maakte het funderingsherstel makkelijker. Ook zou de kans op waterschade bij het onderwiel kleiner zijn als deze niet in de wielbak hing. Een wielbak is immers volledig waterdicht. Als de molen niet meer boven de wielbak staat, dan kan de wielbak gemakkelijk vol lopen met regenwater. Het demonteren bleek lastig te zijn. Besloten is om de wateras inclusief het scheprad en het onderwiel op een 2,5 m hoge bok te plaatsen.

Tijdens de restauratie is de trap van het bovenhuis conform het restauratieplan horizontaal neer gelegd. Op het eind van de restauratie bleek echter dat de trap hier zeer veel van geleden heeft. Als een trap aan de molen hangt, dan zorgen de traptreden ervoor dat de trapbomen en

▲Diverse losse onderdelen. Bovenop de bovenzetel. Op de voorgrond een daklijst. Daarvoor is nog net de borstnaald te zien.

▲Het heien van de buispalen.

schoren grotendeels vrij blijven van regenwater. Bij het horizontaal leggen van de trap, loopt het water juist van de traptreden in de houtverbindingen.
Alle spijkerverbindingen werden met een reciprozaag, te vergelijken met een decoupeerzaag, doorgezaagd. Deze wijze van demonteren pakte zeer goed uit. Zelfs het in slechte staat verkerende beschot van het bovenhuis kwam er onbeschadigd vanaf. Het bestek voorzag in het demonteren van alle onderdelen. In praktijk bleek dat bouwdelen, nadat ze van de constructie werden losgezaagd, nog voldoende eigen sterkte hadden. Zo zijn per veld de rietlatten en rietsporen, in hun geheel van de molen af genomen en terug geplaatst. Ook de ramen en deuren zijn compleet met hun kozijnen en kisten gedemonteerd en weer gemonteerd.
Het bestek voorzag in het nummeren en op schetsen vermelden van alle onderdelen tijdens de demontage. Aanvullend heeft de molenmaker tijdens de demontage zeer veel foto's gemaakt. Dit heeft het puzzelen tijdens de montage aanzienlijk vereenvoudigd. Bij de montage had de molenmaker de laptop bij de hand.
Geconcludeerd kan worden dat de molen van het volledig demonteren en monteren nauwelijks iets geleden heeft. Dit is voornamelijk te danken aan de inzet en visie van de molenmaker.

Heiwerk

De restauratie van de molen zelf bood een uitgelezen kans om de molen opnieuw te funderen. Gekozen is voor een tafelconstructie waarbij de betonplaat met nokken in het bestaande muurwerk grijpt. De palen zijn hierbij aan de binnenzijde van de veldmuren gepositioneerd. Bij het ontwerpen van de nieuwe fundering is rekening gehouden met twee belastingwegen. Als de molen gerestaureerd is, zal deze weer op de torenstijlen rusten en vindt de krachtafdracht via de veldmuren plaats. Net als voorafgaand aan de restauratie het geval was, kunnen in de verre toekomst het bovenhuis en de koker met hun volle gewicht op de schaarstijlen gaan steunen. Om dan te voorkomen dat de schaar-

▲De funderingsplaat grijpt in kassen die in de veldmuren zijn uitgehaald. Op de voorgrond de geboorde gaten voor de lijmankers in de wielbak. Achter in de hoek zitten twee heipalen.

▲De nieuwe scheg van metselwerk op de oude veldmuren.

stijlen door de betonplaat heen geponst worden, is hier een versterkte strook met twee extra palen aangebracht.
Nu de gehele molen op palen gefundeerd is, zal de ondergrond te opzichte van de molen gaan zakken. Hierdoor zal er ruimte tussen de fundering en de ondergrond ontstaan. Bij de meeste poldermolens wordt ervoor gezorgd dat er damwanden als kwelschermen in de ondergrond zitten. Deze kwelschermen voorkomen onderloopsheid. Dat wil zeggen dat ze ervoor zorgen dat het water niet van de boezem onder de molen door terug loopt naar de polder. Bij de Oostmolen is dit niet nodig omdat voor de molen een brede dijk ligt waar de provinciale weg over loopt. De molen staat alleen via een zeer lange betonnen duiker in verbinding met het boezemwater. De kans op onderloopsheid is daarom nagenoeg is uitgesloten. Wel is de wielbak door middel van lange lijmankers aan de funderingsplaat vastgemaakt, zodat deze in de toekomst niet van de fundering los scheurt.

De Oostmolen heeft een gemetselde achterwaterloop met een gewelf. Hierachter zit een verlengde achterwaterloop die geheel in hout is uitgevoerd. De bodem van de achterwaterloop bleek uit houten planken te bestaan die op kespen of dwarsbalken lagen. Onder de waterloopbodem zat een holle ruimte. Bij de Oostmolen werd dat echter minder bezwaarlijk geacht omdat de kans op onderloopsheid gering is. De verlengde houten achterwaterloop is op het waterloopdek na geheel vernieuwd. De beschoeiingen aan de polderzijde zijn conform het oude model hersteld en vernieuwd. Hierbij is de lange beschoeiing aan de noordzijde verlengd over de gehele breedte van het erf. Het erf is opgehoogd met de afkomende grond uit de fundering.

Metselwerk

Voorafgaand aan de restauratie bleek dat de originele vloer van voor het woningtijdperk nog altijd in de molen lag, en dat de houten woningvloer hier op poeren ca 60 cm hoger boven zat. De originele vloer bestond uit klinkerbestrating. Ter plaatse van de voormalige stookplaats lagen plavuizen. Verder waren diverse delen metselwerk aanwezig. Zo was de kelder ommuurd, lag de vuurplaat onder de schouw op een aparte muur, zat er een soort koekoek rond het binnenlager van de wateras en werden diverse zolderbalken ondersteund met poeren. Ook was de wielbak rondom voorzien van muurtjes en gemetselde rollagen.
Ten behoeve van het archeologisch onderzoek en het funderingsherstel zijn beide vloeren verwijderd. In het bestek was opgenomen om de stenen vloer als bestrating in het zand terug te leggen. Vanwege de beperkte zanddekking op de betonvloer is er echter voor gekozen om de stenen en plavuizen in kalkspecie aan te brengen. Van het muurwerk tussen beide vloeren kon helaas niets meer behouden blijven en restte niets anders dan het opnieuw opmetselen van deze bouwdelen.

De veldmuren zijn op traditionele wijze voorzien van een schegstuk, zodat de bovenzijde weer horizontaal is. Het bestek voorzag in het aanbrengen van een scheg van nieuwe steentjes op de bestaande veldmuren. De afkomende ijsselstenen zijn echter schoongebikt en opnieuw verwerkt. Hierdoor werd een minder contrasterend beeld verkregen. In tegenstelling tot een speciesponning, werd ervoor gekozen om het ondertafelement op bitumen direct op het muurwerk te leggen. Muurwerk is aan de bovenzijde niet volledig vlak. Het nadeel van directe oplegging is dan ook dat de tafelementstukken niet overal dragen. Het grote voordeel is echter dat het ondertafelement aan de onderzijde kan ventileren. Dit voorkomt in de toekomst verstikking en houtrot. Het bitumen dient naast vochtkering ervoor dat de druk op het metselwerk op een iets breder vlak verdeeld wordt en geen piekspanningen in het muurwerk optreden.

De muren van de waterlopen zijn in 1968 degelijk hersteld. Hieraan mankeerde dan ook weinig. Het herstel bleef beperkt tot het plaatselijk inboeten van stenen en voegwerk herstel. Om schade door regenwater te voorkomen is de bovenzijde van het gewelf met folie afgedekt.

Maatvoering

Bij het herstel van de fundering is besloten om de betonplaat van de fundering met zijn bovenzijde net boven boezempeil te leggen. Hierdoor kon de natuurstenen plaat onder het binnenlager van de wateras direct op de betonplaat worden aangebracht, en was het niet nodig om de natuurstenen neuten onder de schaarstijlen direct links en rechts hiervan, in te korten. Ook de keldervloer zou hierbij op zijn oorspronkelijke hoogte komen. Nadelig was echter dat de vloer onder de vloer van de woonkamer in peil verlaagd zou worden. Hierdoor waren er grotere poeren nodig om de woonkamervloer te ondersteunen.
Bij het aanbrengen van de scheg metselwerk op de veldmuren was het hoog-

▲Een kijkje in het bovenhuis na montage. Onder de ijzerbalk is een slof gemaakt en het bovenlager van de koningspil is ruim 20 cm omlaag gebracht.

ste punt maatgevend. Dit was (vreemd genoeg) de noordoostzijde van het muurwerk. Hier is één laag ijsselsteentjes bovenop gemetseld. De meeste wipmolens zakken van de waterloop af naar de polderzijde scheef. De reden hiervan is dat de lijn van het grondwater schuin van het boezempeil naar het polderpeil loopt. Het grondpakket onder de fundering steekt aan de polderzijde dus het verst boven het grondwater uit en klinkt dus het hardst in. De Oostmolen zakte echter van de waterlopen af naar de boezemzijde weg. Een verklaring hiervoor is noch tijdens het onderzoek, noch tijdens de uitvoering gevonden.

Normaliter horen de torenstijlen, en de manderstijlen tussen de torenstijlen in, met pennen in het ondertafelement te grijpen. Doordat in de loop der eeuwen alle muurplaten al eens vervangen waren, waren alle pennen onder de stijlen afgezaagd en begon de ondertoren langzaam uit elkaar te spatten. Nadat het bovenhuis en de koker verwijderd waren, heeft de molenmaker met takels de nog niet gerestaureerde ondertoren in elkaar getrokken, zodat alle verbindingen weer sloten. Hieruit bleek dat in ruim 4 eeuwen door het uitzakken de ondertoren rondom 10 à 15 cm breder was geworden. Op enkele plaatsen vielen de manderstijlen bijna binnen de muurplaten. Het vervangen van de muurplaten en het aanbrengen van nieuwe pennen bracht enige vrijheid voor de positionering in horizontale richting. In verticale richting werd de positionering kritiek. Het opnieuw in elkaar werken van de ondertoren betekende dat het boventafelement 10 cm hoger kwam te zitten. Ook de afstand tussen de kokerbalken en het boventafelement werd 6 cm groter. Het schegstuk op het muurwerk zorgde ervoor dat de ondertoren gemiddeld ca 23 cm naar boven kwam. Daarnaast bracht het opnieuw in elkaar werken van het bovenhuis met zich mee dat de bovenas 3 cm hoger kwam te liggen. In totaal ging de bovenas ten opzichte van de wateras dus 36 cm naar boven.
Kritiek bij de hele operatie was de lengte van de spil. Zou deze nog lang genoeg zijn? Na veel meetwerk bleek die nog net te passen. Het onderschijfloop kon op de spil nog 8 cm zakken en het bovenschijfloop nog 20 cm omhoog. Door de wielen op een iets andere plaats in de schijflopen te laten grijpen, was de koningspil net lang genoeg.

Het schaargebint is ca 14 cm naar boven gebracht en kon daarmee aan de bovenzijde met zijn lippen nog net vastgezet worden aan de kokerbalken. Als gevolg van de scheg in het muurwerk en het in elkaar werken van de ondertoren waren de kokerbalken immers zo'n 27 cm hoger komen te zitten. Tussen de

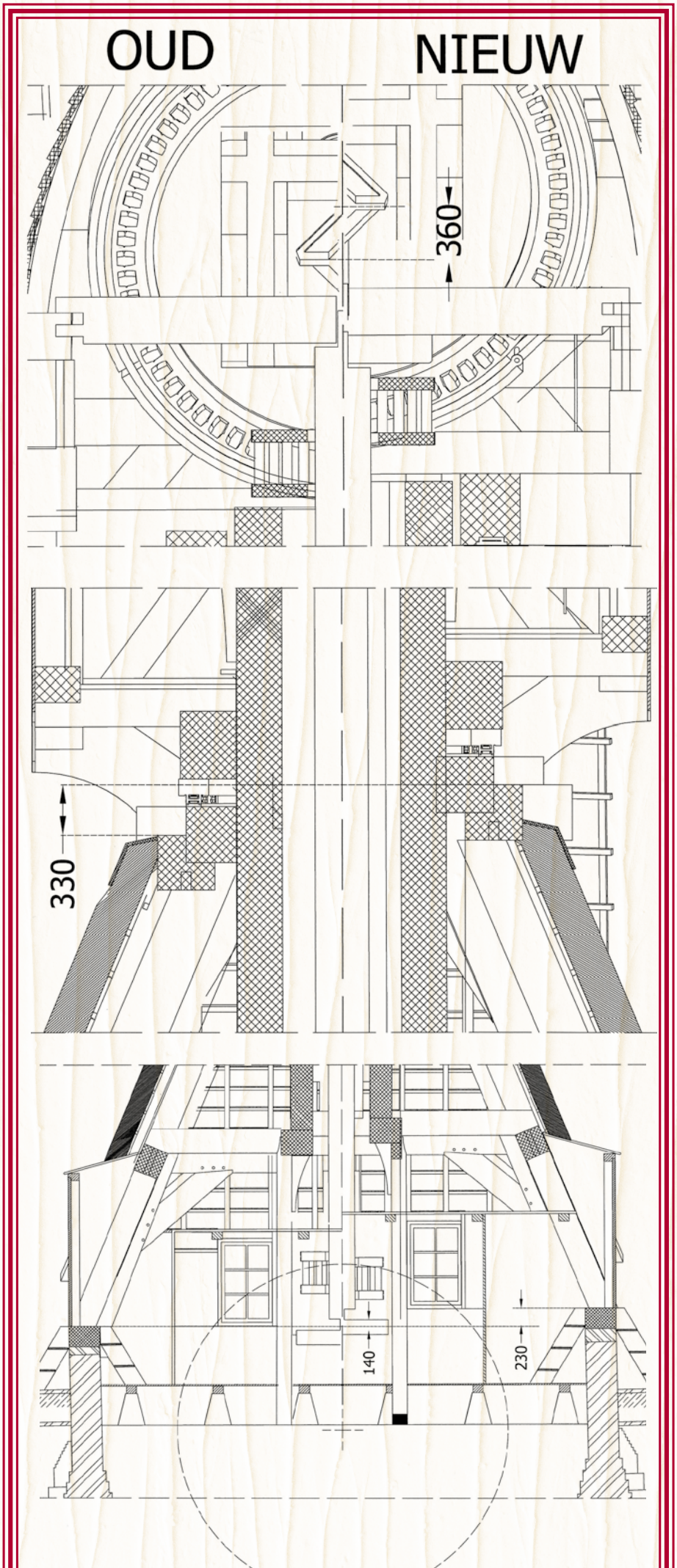

▶Hoogtematen in de oude en nieuwe situatie

◀De molen tijdens het ophekken.

kokerbalken en de schaarstijlen zijn vervolgens vulklossen en wiggen aangebracht. Aan de bovenzijde is onder de ijzerbalk een vulklos van 22 cm hoog gemaakt, waar het bovenlager van de koningspil in is aangebracht. Dit bovenlager zit iets hoger op de tap van de koningspil dan voorheen.

Met het naar boven brengen van de molen, zou de trap ook 36 cm boven het erf uit komen. Als gevolg van de scheefstand liep voor de restauratie de trap aan de oostzijde op de grond aan. Aan de westzijde was de ruimte ruim 60 cm. Op zich was dit niet bezwaarlijk omdat onder aan de slof een scharnierende ijzeren tree hing, zodat men toch gemakkelijk op de trap kon komen en er gekruid werd vanaf een kruibank die ter hoogte van de kruias zit. Als gevolg van de correctie op de scheefstand en de verschillende hoogtes zit de slof van de trap nu in alle richtingen 60 cm boven het erf. Voor het wiekenkruis gold hetzelfde. De toppen draaien nu ruim 50 cm boven het molenerf.

Tijdens het vooronderzoek bleek dat de scheefstand al een zeer oud probleem was. Zo is de koker al minimaal één keer opnieuw vertikaal geplaatst door de onderzijde met kokerbalken en al in horizontale richting te verschuiven. Ook was aan de positie van het onderwiel ten opzichte van de wielbak te zien dat de wateras iets naar de polderzijde verplaatst is om een groter scheprad te kunnen toepassen.
Na het demonteren van het bovenhuis, de koningspil en de koker konden met een schietlood de maatafwijkingen in horizontale richting nauwkeurig ingemeten worden. Het bleek dat ten opzichte van de veldmuren het hart van de ondertoren 23 cm van de waterlopen af was komen te liggen. Ten opzichte van de wateras lag het hart 7,5 cm verder naar de boezemzijde.

Bij het monteren van de ondertoren zijn eerst de tafelementstukken zonder de uitsparingen voor de pennen uitgelegd. Vervolgens is de ondertoren hier op gebouwd, waarbij de pennen op de tafelementstukken steunden in plaats van in de tafelementstukken staken. Door met een telescoopkraan de ondertoren in zijn geheel over de muurplaten te verschuiven, kon de meest optimale plaats worden bepaald. In de lengterichting van de wateras is de ondertoren precies in het midden van de veldmuren terecht gekomen. Hierdoor heeft het onderwiel in de wielbak iets meer ruimte dan voorheen. In de richting haaks hierop staat

◀Het ondertafelement aan de westzijde ten tijde van het monteren van de ondertoren.

de ondertoren nog 2,5 cm naast het midden van de wateras. Verder kon de ondertoren helaas niet meer om gezet worden. Met een verticaal geplaatste spil geeft dit geen problemen omdat het onderwiel een diameter van ruim 5 meter heeft. Nadat de meest optimale plaats van de ondertoren bepaald was, zijn de pennen op het ondertafelement afgetekend en zijn de kassen in de tafelementstukken aangebracht. Hierna is de ondertoren met de telescoopkraan in zijn geheel definitief geplaatst. De spil is in het midden van de koker geplaatst door het schaargebint te verschuiven. Hiervoor was het noodzakelijk om aan één zijde voor de lip van de schaarstijl een kleine keep in de kokerbalk te maken.

Een vuistregel bij nieuwe standerd- en wipmolens is dat bij het maken van de molen de afstand tussen de onderzetel en bovenzetel 30 mm groter dient te zijn dan de afstand tussen de voegburrie en de steenburrie. In theorie zou de voegburrie dan 30 mm vrij hangen van de onderzetel. In praktijk buigt de constructie onder het gewicht van het wiekenkruis, de staart en het bovenhuis door, waardoor beide burries evenveel op de zetels gaan dragen. Bij het plaatsen van het bovenhuis bleek dat de neuten van de voegburrie nog 10 mm vrij hingen van de onderzetel.
Een oud gerestaureerd bovenhuis is dus iets stijver dan een nieuw bovenhuis. Om te bewerkstelligen dat de koker in de zwaluwstaarten van de onderzetel gaat hangen, is de afstand van de onderzetel tot de kokerbalken ook 30 mm groter dan de afstand van de zwaluwstaarten tot het ondereind van de koker. De bouten waarmee de koker aan de onderzetel bevestigd is, zijn vernieuwd en precies passend gemaakt. Overwogen is nog om trekankers tussen de onderzetel en de koker te maken. Hier is echter vanaf gezien omdat dit lastig uit te voeren was, en omdat er dan wederom speling tussen de koker en de onderzetel zou ontstaan.

Woning

Bij het demonteren van de woning werd duidelijk dat de vloerconstructie onvoldoende sterk was om als ontvangstruimte in een openbaar gebouw te dienen. Dit is ondervangen door onder de bestaande vloerbalken twee onderslagbalken te plaatsen. Deze onderslagbalken zijn gemaakt van de afkomende oude trapschoren. Aan de zijde van het scheprad waren zolderbalken van houten roeden vervaardigd. Hier zijn twee voormalige stukken houten roe van molen Overwaard no. 7 te Kinderdijk aan toegevoegd.

Doordat de stijlen van de ondertoren aan de onderzijde 10 à 15 cm verder naar binnen kwamen, moest de woning op een aantal punten aangepast worden. Zo kwamen de manderstijlen in beide hallen gedeeltelijk in het zicht. Verder is de gehele woonkamer, compleet met wanden van de bedsteden, 15 cm naar binnen gekomen. Hierdoor konden de deuren voor het schaargebint niet meer volledig sluiten. Ook de gootsteen in de keuken is iets verder naar binnen gekomen, zodat deze iets vermaakt diende te worden. In de open ruimte bij het onderwiel kwam de werkbank in conflict met het toilet. Besloten is om het toilet weer functioneel te maken en de werkbank te verplaatsen naar de kelder onder de bedstee.

▶De verlengde achterwaterloop en de nieuwe beschoeiing in wording.

▶De stenen vloer onder de houten vloer. Rechts de koekoek met het binnenlager van de wateras. Links de haardplaat van de schouw. In het midden de poeren die de onderslagbalk ondersteunen. Het deel met de plavuizen geeft de vorm van het voormalige stookhok aan. Op de achtergrond de keldermuur.

◂De rietdekker heeft de ondertoren opnieuw gedekt.

Bekleding ondertoren

Als het gevolg van het rondom 10 à 15 cm smaller worden van de ondertoren en het opnieuw positioneren van de ondertoren boven het midden van de wateras, konden de weegdelen aan de zuidzijde en westzijde niet meer terug gezet worden op de torenstijlen en manderstijlen. Bij deze twee velden is dit ondervangen door rechte uitbrekers tussen de stijlen en het ondertafelement te plaatsen.

Speciale aandacht is besteed aan de afdekking van de raam- en deurkisten. Het is bekend dat zink vanwege de vrijkomende zuren niet kan worden toegepast onder een rieten dak. Daarnaast hebben metalen afdekkingen als zink het probleem dat warme lucht aan de onderzijde condenseert. Het rietdek van voor de restauratie was ruim 40 jaar oud en kon met gemak nog tientallen jaren mee als er niet aan de ondertoren gerestaureerd hoefde te worden. Om deze reden is tijdens de uitvoering gekozen voor een afdekking die ook ca 70 jaar mee gaat. De bekleding is uitgevoerd in koper in plaats van zink. Hierbij is het koper op ventilerende tengels aangebracht, waar ventilerende folie onder zit. Aan de bovenzijde is een zetstuk gemaakt dat als knijpdeel fungeert. Hierdoor blijft de onderrand van het riet vrij van de bedekking. Aan de zijkanten zijn brede loodslabben aangebracht die dakpansgewijs in het rietdek verwerkt zijn.
De roef is in zijn geheel van de molen af genomen, gerepareerd en terug geplaatst. Als gevolg van een andere aansluiting met de veldmuren, moest de onderbeëindiging van de roef gewijzigd worden. Omdat de bekleding zelf ook al lekte, is deze niet meer terug geplaatst maar vervangen door nieuwe platen van verzinkt staal. De uitvoering is overigens identiek gebleven met dit verschil dat er onder de bekleding dampopen folie en tengels aangebracht zijn.

Het staande werk

BOVENHUIS

Burries

De Oostmolen is uitgevoerd met een gietijzeren neutenkruiwerk. Op beide zetels ligt een zware gietijzeren ring. Hierover schuiven gietijzeren neuten die ingekast zijn in de voegburrie en de steenburrie. In deze streek hebben enkele bovenkruiers hetzelfde type kruiwerk (gehad). Onder andere de molens van Puttershoek, 's-Gravendeel en Rotterdam-Charlois. Bij wipmolens is dit type kruiwerk echter

◂Het bovenhuis ten tijde van de opbouw in Mijnsheerenland. De unieke kruineuten zijn duidelijk zichtbaar.

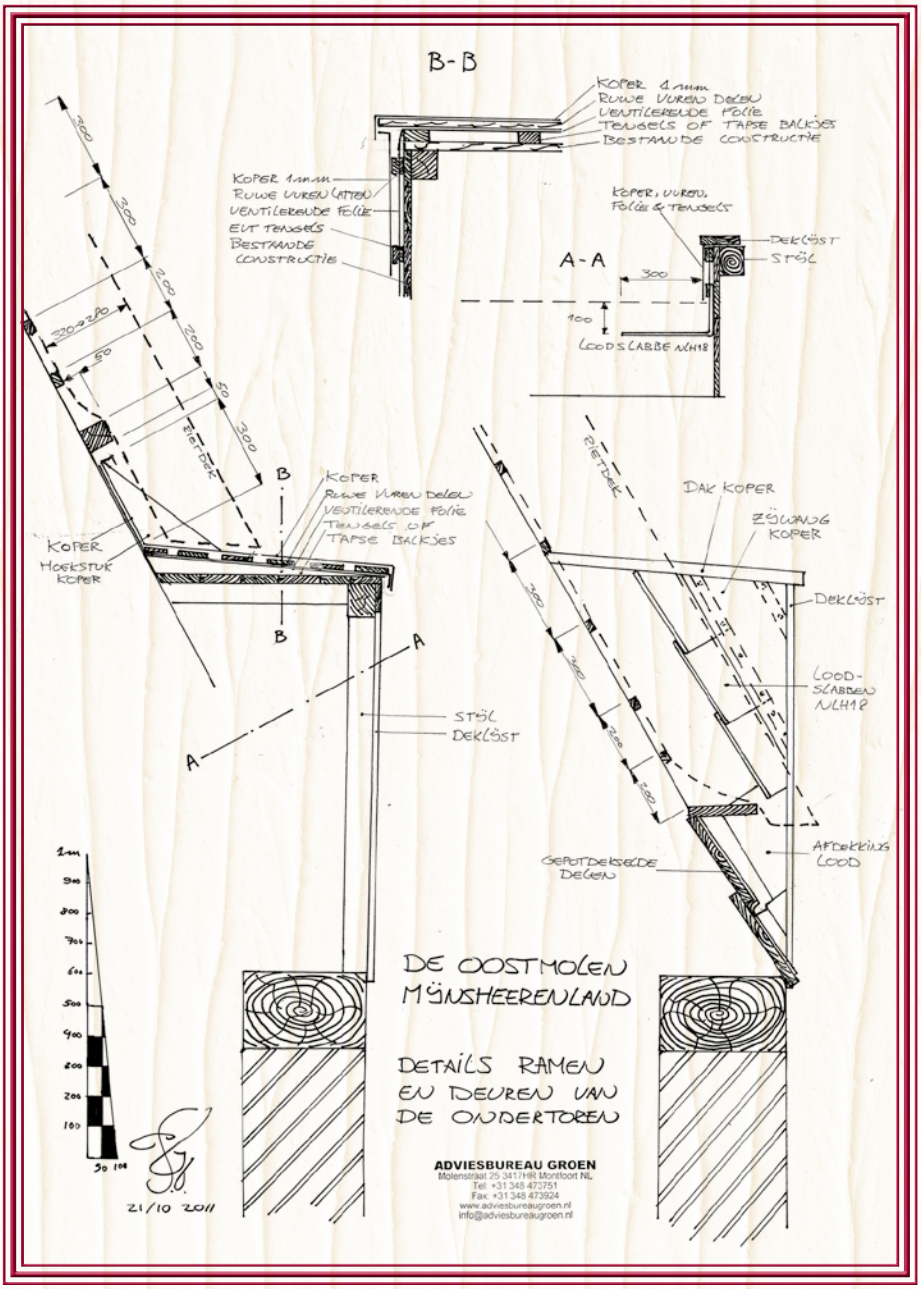

▶Detailtekening met aansluitingen van het riet op de dakkisten.

uniek. Voorafgaand aan de restauratie kruide de molen vrij zwaar. Naast de ongelijke gewichtsverdeling was het relatief kleine oplegvlak van de neuten hier debet aan. In het bestek was opgenomen dat de neuten vervangen dienden te worden door rolschaatstanks die een aanmerkelijk lagere wrijving hadden. Omwille van de authenticiteit is ervoor gekozen om de bestaande constructie te handhaven. Onder de voegburrie zijn nieuwe bredere neuten aangebracht. De afkomende neuten van de voegburrie zijn vervolgens samen met de afkomende neuten van de oude steenburrie onder de nieuwe steenburrie terecht gekomen. Hierdoor is totale oppervlak aan glijvlak aanmerkelijk groter geworden, en zal naar verwachting het kruiwerk beter zijn vetfilm vasthouden. Al het afkomende gietijzer had na al die jaren van zwaar werk overigens nauwelijks iets geleden.

De te ruime voegburrie is niet uit elkaar gehaald. In plaats hiervan zijn er, net als bij een standerdmolen, spoorblokken aan de binnenzijde van de burrie en de kalven geplaatst. Het voordeel hiervan was dat de voegburrie over de bovenzijde van de koker heen past, en het bovenhuis dus met voegburrie en al rond de koker aangebracht kon worden.

De gehele steenburrie was te slecht om te handhaven. Deze burrie was al jaren slecht en daarom zijn er in het grijze verleden twee zware balken overheen gemaakt. Ook deze tweede steenburriebalken konden niet gerepareerd worden. Besloten is om een geheel nieuwe steenburrie te maken en de oude afkomende steenburriebalken als tweede burriebalken opnieuw aan te brengen. Hierdoor bleef het historische beeld van de hoge steenburrie gehandhaafd. De nieuwe steenburrie is met dubbele in plaats van enkele pennen uitgevoerd. Hierdoor heeft de steenburrie meer samenhang.

In de oude situatie waren de steenburrie en de voegburrie 10 cm van elkaar verschoven. Omdat de koker in beide burries ruime speling had, hing het bovenhuis toch recht rond de koker. In de nieuwe situatie is de speling gereduceerd tot een duim op de diameter (2,5 cm op ca 150 cm ofwel 1:60). Dit is een gebruikelijke speling voor houten lagers.). Hierdoor heeft het bovenhuis minder de neiging om te schranken. Noodzakelijk was wel dat de steenburrie recht boven de voegburrie kwam te zitten. Dit is gerealiseerd door tijdens de opbouw de steenburrie met een kraan onder tegen

▶Het bovenhuis tijdens de restauratie in de werkplaats van molenmaker Vaags.

▶Elke balk is afzonderlijk gerestaureerd. Hierdoor zijn herstelwerkzaamheden in de toekomst goed uit te voeren.

de steenlijsten aan te houden en de kepen van de steenlijsten op de steenburrie over te nemen. Vervolgens konden de zwaluwstaarten in de bovenzijde van de steenburrie precies op de juiste locatie gemaakt worden.

Trapbint
Als gevolg van een oude polymeer-chemische reparatie zat de waterlijst aan de rechter hoekstijl van het trapbint vast gegoten. Het is gelukt om deze verbinding los te maken en de klomp epoxymortel enigszins te modeleren. Deze houtverbinding is dan ook niet voorzien van togen, maar uitsluitend met een roosbout geborgd. De overige houtverbindingen van het trapbint zijn wel traditioneel uitgevoerd. De rechter korbeel onder de vangstok in het trapbint was te slecht om te handhaven. Van een stuk bovenzetel dat nog goed was, is hiervoor een nieuwe korbeel gemaakt. De inscripties die op dit zetelstuk stonden, zijn dus nog altijd op de korbeel aanwezig.

Stormbint:
De rechter hoekstijl en de tempelbalk waren dermate slecht dat alleen het inlijmen van hout niet meer afdoende was. Beide balken zijn met epoxyhars aangeheeld.

Zijwegen:
De rechter steenlijst was eveneens aanmerkelijk slechter dan verwacht. Omdat een steenlijst van een wipmolen op twee burriebalken in plaats van één steenbalk draagt, is de inwendige spanning van deze balk minder dan bij een standerdmolen, en werd aangedurfd om deze met epoxyhars en glasfiberstaven te repareren.
In het verleden had de molen een lange spruit die op de steenlijsten lag. Hiervoor waren de voorste weegbanden boven de steenlijsten vervangen door stutten. Hoewel de lange spruit al ruim 40 jaar niet meer in de molen ligt, zijn de stutten nog altijd aanwezig. Ook bij de laatste restauratie zijn de stutten gehandhaafd.

Beschot
Als gevolg van de wijze van demonteren is het oude beschot vrijwel onbeschadigd van het bovenhuis af gekomen. De conditie van het beschot was echter matig tot slecht. In verband met het behoud van de historische houtconstructie is in het bestek opgenomen om het beschot te vernieuwen in red cedar zodat de molen waterdicht werd. Er is nog overwogen om het beschot dubbel uit te voeren en tussen het oude beschot aan de binnenzijde en het nieuwe beschot aan de buitenzijde ventilerende folie aan te brengen. Deze optie is echter afgevallen omdat het hierbij noodzakelijk was om kozijnen in alle openingen

▲De gerestaureerde onderdelen klaar voor montage. Op de achtergrond is het gerestaureerde bovenwiel zichtbaar.

De rechter steenlijst is polymeerchemisch hersteld.

van het beschot te maken. Dit werd te begrotelijk.
In de zijwegen van de Oostmolen zaten tot voor de restauratie steigergaten en teerdeuren. In het bovenhuis lagen de onderdelen voor een complete zwevende steiger opgeslagen. Vanaf deze steiger kon het gehele bovenhuis geteerd worden. Vroeger hadden meer wipmolens deze voorzieningen. De Oostmolen is tegenwoordig de laatste waarbij dit aanwezig is. In verband met de waterdichtheid is overwogen om de steigergaten in het beschot achterwege te laten en hiervan uitsluitend met een bovenfrees de contouren in het beschot zichtbaar te maken. Omdat de voorzieningen voor de teersteiger zo'n uniek aspect van deze molen zijn, is besloten om de luikjes terug te maken.

Kapbasis
Van de geklonken ijzeren windpeluw was niet alleen de bodemplaat maar ook het gedeelte onder het halslager slecht. Daarnaast had de windpeluw de neiging om naar buiten te kantelen. Hierbij werd de voorplaat ter plaatse van de ankerkoppen naar binnen getrokken. Besloten werd om met nieuwe klinknagels nieuwe platen aan te brengen en hierna de windpeluw te conserveren. Bij het repareren bleek dat de windpeluw uitsluitend een lang dun tussenschot in het midden had. Van een ijzeren bint dat de last van de halssteen droeg was geen sprake. Bij het herstel zijn er buizen in de windpeluw rond de ankergaten gemaakt. Hierdoor werd de druk van de ankers niet alleen op de voorplaat maar ook op de achterplaat van de windpeluw afgeleid.
Van de kapbasis zijn de daklijsten gerepareerd. De wolfsbalk bleek nog goed te zijn en is terug gezet.

DE STAART
De Oostmolen heeft als staartbalk een geklonken voormalige staartbalk van een bovenkruier. De schoenen voor de schoren zitten er nog op. Van deze staartbalk is voornamelijk de punt op analoge wijze als de windpeluw gerestaureerd.
De trap bleek tijdens de opbouw van de molen aanmerkelijk slechter te zijn dan toen de molen gedemonteerd werd. Omwille van de voortgang is ervoor gekozen om de trap van enige nood-

▲De geklonken windpeluw is eveneens gerestaureerd.

reparaties te voorzien en terug te hangen. Later is de trap geheel vernieuwd. Het bestek voorzag in een extra leuning die onder de staartbalk loopt en zwart geschilderd is. Deze leuning valt nauwelijks op en publiek kan hierdoor makkelijker en veiliger het bovenhuis bereiken. De leuning is op de nieuwe trap alsnog aangebracht en blijkt een waardevolle aanvulling te zijn.

DE KOKER

Het bestek ging uit van het repareren van de bovenzetel en het op enkele plaatsen aanhelen van de bovenzijde van de koker. De onderzijde van de koker en de kokerbalken waren zeer slecht. Het bestek voorzag dan ook in het vernieuwen van de kokerbalken en het aanbrengen van een extra raamwerk op deze kokerbalken om de kokerbalken met het nog goede hout van de koker te kunnen verbinden.

Als gevolg van oude lekkages in het bovenhuis was de bovenzijde van de koker aanmerkelijk slechter dan verwacht. Hierdoor kon de bovenzetel niet gehandhaafd blijven, en zijn ook aanzienlijke stukken van de boveneinden van de kokerstijlen vernieuwd. Het ijzerwerk en de consoles zijn wel gerestaureerd en terug geplaatst. Voor het zuiver vertikaal plaatsen van de koker in de ondertoren, is de koker met de kraan eerst aangebracht, waarna de sponning in het boventafelement en de pengaten in de kokerbalken zijn afgetekend. Na het aanbrengen van de sponning en de gaten kon de koker definitief geplaatst worden.

Aan de oude kokerbalken is nog goed te zien dat in het grijze verleden twee kokerbalken een keer vervangen zijn. De oudste onderste kokerbalk heeft nog een keep van het onderschijfloop. Gedurende 400 jaar is de ondertoren zodanig verhoogd en het scheprad zodanig verlaagd, dat er op het laatst ruim 1,5 m tussen deze keep en het onderschijfloop zat. Het zou zonde zijn om met het vernieuwen van deze balken alle bouwsporen uit te wissen. In het werk is daarom gekozen voor het aanbrengen van vier nieuwe kokerbalken op de oude, en de nieuwe en oude balken met doorgaande ijzeren bouten te koppelen. Het historisch beeld van onderaf is hiermee behouden.

DE ONDERTOREN

Conform het bestek zijn drie ondertafelementstukken en twee torenstijlen vernieuwd. Het afkomende hout was dermate slecht dat hergebruik op een andere plaats niet meer mogelijk was. Wel is het oude laseind van de torenstijl aan de zuidoostzijde overgezet naar de torenstijl aan de noordoostzijde. Deze torenstijl had al een laseind, maar dat stuk hout was te klein en te slecht. Het laseind aan de zuidoostzijde was nog goed. Bij demontage bleek dat de zuidwestelijke torenstijl S-vormig was. De nieuwe torenstijl heeft dezelfde vorm gekregen, zodat de manderbalken wederom goed passen.

In het bestek was de optie vermeld om trekstangen tussen de torenstijlen aan te brengen. Hier is echter vanaf gezien omdat de torenstijlen en manderstijlen met hun nieuwe pennen weer volop geborgd worden in het ondertafelement. De conditie van de manderbalken was aanmerkelijk slechter dan was verwacht. Deze balken zijn op een aantal plaatsen ver uitgehold en gevuld met epoxyhars. Daar tegenover stond dat de manderstijlen beter waren dan verwacht. Alle manderstijlen zijn behouden en vaak kon volstaan worden met het inlijmen van een blok hout in plaats van het maken van een haaklas.

Het gaande werk

Het kruis

Toen na de demontage van de molen de roeden op de grond lagen, zijn de

De koker in restauratie.

▲De bovenzijde van een torenstijl met hondsoor. Veel onderdelen waren ernstig ingerot en aangetast door houtborende insecten. Vaag zijn nog de sporen van pennen te zien. Deze zijn in het verleden afgezaagd om het boventafelement te kunnen vernieuwen. Het onderdeel zelf was daarmee wel weer hecht. De constructieve eenheid kwam het echter niet ten goede.

lassen ultrasoon gecontroleerd. Hieruit bleek dat de stuiklassen dermate grote gebreken vertoonden dat het terug steken van de roeden onverantwoord was. Het ter plaatse repareren van de lassen was bijna net zo duur als het vervangen van beide roeden. Ook de conditie van het hekwerk en de borden viel tegen. Om deze reden is gekozen voor een geheel nieuw wiekenkruis. Voor de restauratie was de vlucht van de molen ca 27.10 m De nieuwe roeden hebben een lengte van 27,44 m gekregen, zijnde de maat van de Potroeden van voor de restauratie in 1968.

Gaande werk

Bij beide schijflopen zaten de banden los. Bij het onderschijfloop konden de banden ingekort worden door er een stukje tussenuit te halen en ze opnieuw vast te lassen. Bij het bovenschijfloop was dit vanwege de ouderdom van de banden niet mogelijk. Het toegepaste

◄Het bovenschijfloop tijdens de restauratie. De rondselbanden zijn met wiggen weer deugdelijk vastgezet.

Restauratie De Oostmolen

◄De molen tijdens de oplevering van het molenmakerswerk.

smeedijzer was te koolstofrijk en daardoor niet lasbaar. Hier is de ruimte opgevuld met spietjes.
De vulstukken van de bovenas bleken tegen verwachting ernstig te zijn gescheurd en ingerot. De losse delen zijn met grote schroeven op de juiste wijze aan elkaar gezet en passend gemaakt op de bovenas. Hierna zijn de vulstukken gerepareerd met epoxyhars.

Installaties

Bij het herstel is een nieuwe meterkast op een moderne PVC meterkastbodem geplaatst. De
doorvoerbuizen van deze plaat lopen door tot de erfgrens. De elektrische installatie in de molen is vernieuwd. In de molen is tevens een eenvoudige waterinstallatie aangebracht.
Verder is op de zuidwesthoek van het perceel een septictank ingegraven die loost op de sloot aan de polderzijde. In de molen zijn de gootsteen in de keuken en het toilet in de ruimte van het onderwiel aangesloten op het riool. Het toilet was van oudsher een oude poepdoos, maar is, bijna onzichtbaar, voorzien van een porseleinen toiletpot en een spoelreservoir.

Tijdens de restauratie is er bewust omwille van de brandveiligheid voor gekozen om de schoorsteen niet meer functioneel te restaureren. Hierdoor is het niet meer mogelijk om een kachel of open vuur in de molen te hebben. In de toekomst zal het molenaarsverblijf met elektrische radiatoren verwarmd en vorstvrij gehouden worden.

Ten tijde van de restauratie was het de bedoeling om een complete sprinklerinstallatie in de molen aan te brengen. Een plan hiervoor is volledig uitgewerkt. Omwille van de kosten is deze installatie uiteindelijk niet aangebracht. Wel is in de koker een standleiding aangebracht ter voorbereiding op een sprinkler.

Conclusies

De conclusie is dat volledige demontage ten opzichte van herstel in situ een aantal voordelen biedt:
- Er zijn meer mogelijkheden op het gebied van maatvoering. De uitvoering is weliswaar complexer omdat alle terug te plaatsen onderdelen weer moeten passen. Doordat alles weer recht en haaks op elkaar staat, zal de molen beter kruien en draaien.
- Als een molen volledig gedemonteerd wordt, dan komen alle gebreken aan het licht. Sommige gebreken vallen ten opzichte van het bestek mee. Andere weer tegen. Het verkregen resultaat is daardoor uiteindelijk beter.
- Delen die normaliter moeilijk te bereiken zijn, zoals de fundering en de veldmuren, zijn nu gemakkelijker aan te pakken. Ook biedt volledige demontage een goede gelegenheid om bouwhistorisch onderzoek en archeologisch onderzoek te verrichten.
- Er kan in de werkplaats onder ideale omstandigheden gewerkt worden, zodat de kwaliteit van het werk beter wordt. Balken zijn rondom bereikbaar voor het aanzetten van nieuwe pennen of het inzetten van nieuwe stukken hout. Bij reparaties met epoxyhars worden onderdelen niet per ongeluk aan elkaar vast gegoten.
- Een groot voordeel is dat de aannemer makkelijker kan inspelen op wijzigingen ten opzichte van het bestek. Omdat alle onderdelen in de werkplaats op de grond liggen, in plaats van hoog in de constructie zitten, kunnen wijzigingen gemakkelijk doorgevoerd worden.

Een belangrijk leerpunt van deze restau-

◄De wateras met scheprad en onderwiel zijn op een zware stalen bok geplaatst en gedurende het gehele proces op het werk gebleven.

▲De molen in bedrijf tijdens de opening.

De Oostmolen is een uit 1616 daterende wipmolen die de polder Moerkerken bemaalt. In het verleden heeft de molen diverse bouwkundige ingrepen ondergaan. Het grootste deel van het bovenhuis dateert uit 1909. De bestaande historische molenaarswoning werd omstreeks 1880 ingebouwd. Daarentegen stammen de ondertoren en de koker nog uit de bouwtijd.
Door het zakken van het polderpeil zijn de waterlopen en het scheprad meerdere keren aangepast.

Grote bouwkundige mankementen maakte ingrijpen noodzakelijk. De restauratie startte in december 2010 en werd bekostigd uit subsidies van verschillende overheidsinstanties en fondsen. Bewust is er voor gekozen om de molen volledig te demonteren en alle onderdelen afzonderlijk te restaureren. Vervolgens is de molen weer als bouwpakket in elkaar gezet.
Nauwelijks is zichtbaar dat de molen zo'n grote restauratie ondergaan heeft.

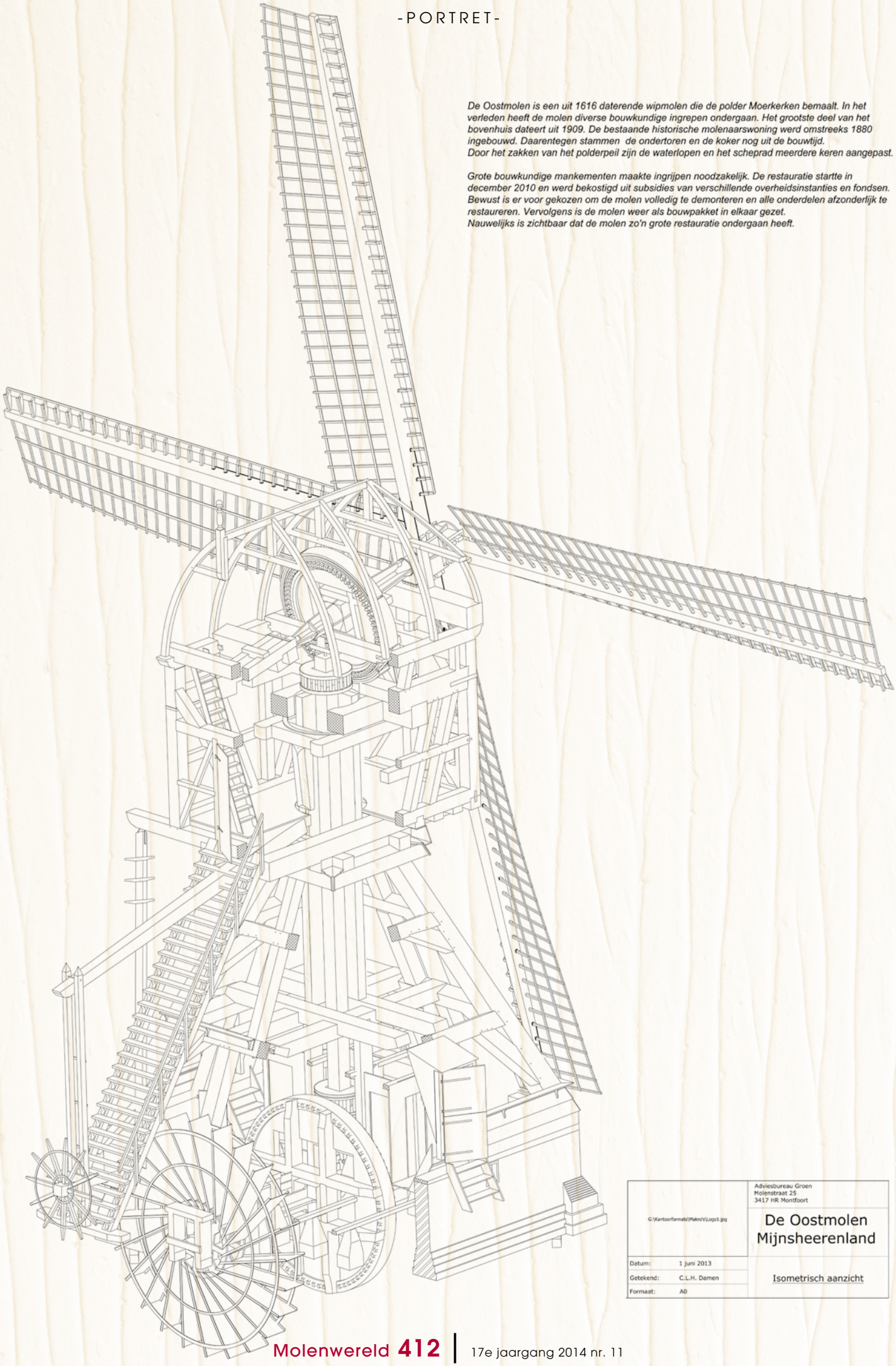

G:\Kantoorformats\Makro's\Logo1.jpg		Adviesbureau Groen Molenstraat 25 3417 HR Montfoort
		De Oostmolen Mijnsheerenland
Datum:	1 juni 2013	Isometrisch aanzicht
Getekend:	C.L.H. Damen	
Formaat:	A0	

◀ Overzichtstekening bij Meulfrans

ratie is dat bij volledige demontage niet aan alle onderdelen tegelijk gewerkt kan worden. Speciale aandacht dient daarom geschonken te worden aan een goede tijdelijke opslag van de bouwdelen. Ook dient de opname van de technische staat na demontage in meerdere fasen te worden uitgevoerd. Dit zorgt ervoor dat pas laat in het restauratieproces een totaalbeeld van de herstelwerkzaamheden verkregen wordt.

Het einddoel, het zoveel als mogelijk behouden van de zeer oude Oostmolen, is gehaald. Met het op goede wijze demonteren van de onderdelen, is er geen schade ontstaan en is in constructief opzicht een zeer goede molen verkregen, die haar monumentale waarde behouden heeft.

BESTEK NR. 2009-06-01
Opdrachtgever: Stichting Molens Binnenmaas
Planvorming en directievoering: Erfgoed Advies Groen
Molenmaker: Vaags Molenwerken
Bouwkundig aannemer: Koninklijke Woudenberg Ameide
Loodgieter: Loodgieters en CV-bedrijf M.S. Douw
Elektra: Van der Giesen
Rietdekker: Van den Bergh
Periode uitvoering: Januari 2010– uli 2012

Meulfrans: etymologie

De namen van heel wat wipmolenonderdelen komen in eerste instantie vreemd over. Het zijn Nederlandse benamingen van vier eeuwen geleden. Als je de functie van de onderdelen analyseert, en iets dieper over de benamingen nadenkt, dan zijn de namen logisch gekozen:

- ***Ondertoren en bovenhuis:*** Een toren is een vrij hoge en iets spits lopende bouwvorm. De kop van een wipmolen lijkt, met dak, raam en deur, sprekend op een huis. De worden "onder"' en "boven" zijn ter verduidelijking toegevoegd omdat een toren meestal boven alles 'uittorent' en een huis op de grond staat. De termen "daklijst" en "waterlijst" komen dan ook rechtstreeks uit de burgerbouw toen er nog bijna geen gemetselde huizen waren. De daklijst is de lijst waar het dak op steunt, de waterlijst is de lijst die het huis vrij van water moet houden als het op de grond staat. De term "steenlijst" is een verwijzing naar de standerdmolen. Het is de lijst ter plaatse van de molenstenen.
- ***Veldmuren:*** lage muren om het veld te keren. Net als bij een standerdmolen, stond de Oostmolen oorspronkelijk op stiepen en liep het maaiveld onder de molen door. Later zijn de veldmuren tussen de stiepen gemetseld.
- ***Tafelement***: dit woord is afkomstig van het woord "tafel" ofwel horizontaal houten vlak waarop je stabiel verder kunt bouwen.
- ***Manderbalk:*** Dit zijn horizontale trekbalken om onderdelen bij "mekander" te houden. Het word "mand" is daar ook afkomstig van. De manderstijl is vervolgens de ondersteuning van de manderbalk.
- ***Schaargebint:*** Bint dat zowel het onderlager van de koningspil als het binnenlager van de wateras bij elkaar houdt. De uitdrukking "zich scharen onder" betekent "opstellen onder" of "zich voegen bij". Een "schaar" is eens stuk gereedschap om dingen te verdelen en ordenen. In directe zin heeft de term "schaar" niets met "schaargebint" te maken.
- ***Zetel***: Samenstel van balken om iets of iemand te dragen. Een "zetel" is een ander woord voor "stoel". Een wipmolen heeft twee zetels die het bovenhuis dragen. De bovenzetel zit bovenaan de koker, en de onderzetel ligt op het boventafelement van de toren.
- ***Voegburrie, steenburrie:*** Deze woorden zijn afkomstig van het werkwoord "beuren" dat tillen of dragen betekent. Een "burrie" of "berrie" is in oud Nederlands dan ook een draagbaar. Een voeg is een naad die onderdelen verenigt. Het is dan ook logisch dat de burrie tussen de ondertoren en het bovenhuis "voegburrie" heet.
- ***Weeg:*** Oud Nederlands voor "wand". Weeg is afkomstig van "vlechten" of "winden" en is dus een oude term voor een van wilgentenen (twijgen) gevlochten wand. "Weegdelen" zijn wandplanken.
- ***Roef:*** Oud Nederlands voor overkapping of dak. Van oudsher waren ondertorens van wipmolens geheel open. Alleen het gedeelte bij het scheprad was voorzien van een stuk dak tegen het spatwater. Ondanks dat de gehele ondertoren van de wipmolen tegenwoordig een dak heeft, heeft het spatschot de term "roef" gehouden.
- ***Trapbint en stormbint:*** dit zijn de trapzijde en de windzijde van het bovenhuis. De zijwegen zijn de zijwanden.
- ***Toog:*** pen in houtverbinding. Het werkwoord "togen" is synoniem aan "trekken" of "overspannen"
- ***Roosbout:*** Bout met roosjes of verdikkingen, waar krammen achter geslagen kunnen worden.
- ***Korbeel:*** schoorbalk of aan bovenzijde uitkragende steunbalk (Het latijnse woord "Corbis" is korf).
- ***Tempelbalk:*** balk om de bovenas op te tempelen of stempelen.
- ***Weegband:*** een "band" is een strook om mee te verbinden. Een "weegband" is een verbindingstuk in de wand.
- ***Beschot:*** houten afdichting. Het aanbrengen van "beschot" heet "beschieten" en "schieten" betekent van oorsprong "een versperring aanbrengen".
- ***Windpeluw:*** langwerpig kussen aan de windzijde (om het halslager op te leggen).
- ***Wolfsend en wolfsbalk:*** deze termen zijn afkomstig van het werkwoord "welven" hetgeen "zich buigen over" betekent.

-ADVERTENTIES-

Houtcompagnie BV
ALMENUM
Houthandel
Zagerij
Import
Voor molenrestauraties
EIKEN- EN BILINGA STAMMEN IN VOORRAAD
In te zagen volgens bestek en tekening
Verder:
Iepen • Bolletrie • Steenbeuk • Douglas
Larix • Azobé • Noord Noors Grenen
Kanaalweg 108 • 8861 KJ Harlingen • Tel. 0517 - 41 33 77 • Fax 0517 - 41 48 73 • www.houtcompagnie.nl

HOUTHANDEL HOUTEX BV
Veelzijdig voor de molenbouw
• Aangedroogd eiken balkhout. Tot zeer grote maten, bijv. 50 x 50 cm
• Omloop planken en remmingswerken
• Eiken plaathout 130 - 155 - 180 - 205 mm dik
8 - 12 jaar gedroogd op lat, tbv wielen
• Fijnjarig Siberisch lariks 25 - 32 - 38 - 50 - 63 mm, tbv wieken
• Fokwiekschroten
• Douglas - lariks potdekselwerk
FSC
SGS-COC-2354
Het keurmerk voor verantwoord bosbeheer.
© 1996 Forest Stewardship Council A.C.
Tevens eigen zagerij/schaverij, droogkamers en transport
met mogelijkheden te schaven tot 300 x 450 mm
Houthandel Houtex BV Postbus 18 • 2740 AA Waddinxeen
Tel: 0182 - 615933 • Fax: 0182 - 610105 • info@houtex.nl • www.houtex.nl

Magnifiek 2e deel Groot Rotterdams Molenboek

Op 14 december werd in de molen De Zandweg in Rotterdam het tweede deel van het *Groot Rotterdams Molenboek* gepresenteerd (zie *Molenwereld* 2014-02-48). Het eerste deel behandelde de molens van de oude stad en Overschie, het tweede deel de 'rest' ofwel de molens in het noordoosten, zuiden en westen van de gemeente, met als toegift nog enige molens over de gemeentegrens in Bergschenhoek, Capelle aan den IJssel en Ridderkerk.
Het boek valt uiteen in drie delen: Noordoost, Zuid en West. Elk deel begint met een verhelderende overzichtskaart waarop de molens staan aangegeven met een nummer, dat correspondeert met de volgorde van de behandelde molens in het boek. De rondreis langs de molens begint aan de Buitenrotte, net buiten de oude stadsdriehoek en volgt dan de rivier richting Hillegersberg, tot 1941 een zelfstandige gemeente, waarvan de molens en die van Schiebroek worden behandeld. Daarna volgt een terugkeer naar de Rotte met de molens van en bij Terbregge. Vervolgens is Kralingen aan de beurt, gevolgd door Capelle a/d IJssel. Dan zijn de molens op de Linker Maasoever aan de beurt, waarbij begonnen wordt met enkele Ridderkerkse molens en vervolgens westwaarts wordt gegaan tot de reis eindigt in Rozenburg. Daarna volgt een terugkeer naar de Rechter Maasoever waarbij dan vooral de molens van Delfshaven in beeld komen. Een molenindex, fotoverantwoording en een literatuurverwijzing sluiten het boek af.
Zonder iets af te doen van de tekst, een geweldige informatiebron over de beschreven molens, is de meerwaarde van het boek toch duidelijk gelegen in de uitvoering. Die is werkelijk schitterend. Dat geldt zowel de lay-out in het algemeen als het afbeeldingenmateriaal. Het is een enorme verzameling van veelal onbekende molenfoto's van bijzonder hoge kwaliteit; werkelijk lusten voor het oog. Daarnaast versterken de vele afbeeldingen van advertenties en krantenberichten van weleer het tijdsbeeld. Wel verbaast het dat op de overzichtskaart pagina 7/8 slechts enkele plassen ten zuidoosten van de Rotte als water staan aangegeven, waardoor anders aangegevene land lijken suggereren en dat waren ze juist niet: het hele gebied van de latere Alexanderpolder op wat kaden na was water. Over de getekende molens kan men verschillend denken: het is bijvoorbeeld nauwelijks voorstelbaar dat die van de papiermolen De Vriendschap, herbouwd naar het

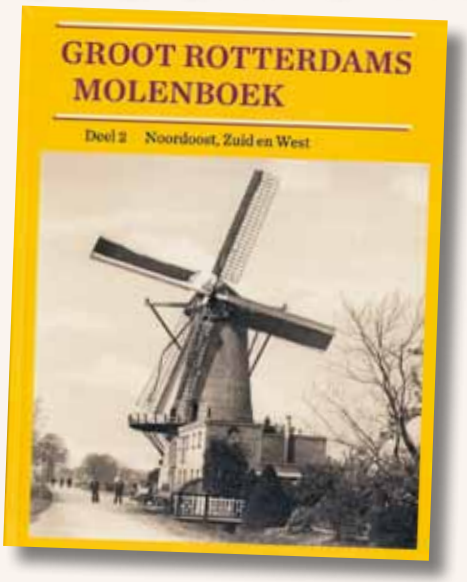

model van de grootste Waddinxveense papiermolen De Schone Haas, conform de werkelijkheid is.
De tekst levert veel informatie over de desbetreffende molens, maar is helaas niet foutloos.
Joh. Spruijt is nooit molenaar op de G-2 van de polder Bleiswijk (no. 242) geweest, wel de koper in 1915; de laatste molenaar was Cornelis van Kleef. De foto op pag. 47 kan bijgevolg ook nooit de G-2 (hellend schepradmolen) zijn, maar is de G3 (staand schepradmolen) met de familie De Ridder. De molen Het Welvaren van Kralingen (no. 251) is dezelfde als Het Lam (no. 246) aan de Langekade. Volgens het boek zijn er experts die beweren dat Het Welvaren van Kralingen een voorganger is van Het Lam. Dat zijn dan wel experts die niet lezen en geen kaart kijken. Het is trouwens nog ingewikkelder, want aan het begin van de negentiende eeuw stond een molen Het Lam aan de Oudedijk, even ten oosten van de korenmolen De Vos en eigendom van Joh. Lambert Pzn. Dat er toen twee molens Het Lam waren op nauwelijks een kilometer van elkaar belief ik niet te geloven. Deze molen Het Lam aan de Oudedijk wordt in het boek trouwens niet genoemd. Het verhaal van de bemaling van de polder Kralingen is wel heel erg summier en klopt niet. In 1834/1835 werd de uitmaling gedeeltelijk verlegd van de Slaak naar de Boezem . De nieuwe achtkante molen, een hele grote - 30 m vlucht - met twee schepraderen kwam op een andere plaats te staan en zou dus apart vermeld moeten worden. Een echte misser is het niet opnemen van zes molens van de Eendragtspolder, die men nu toch echt in de Rotterdamse wijk Nesselande zou moeten zoeken. Zo zijn er nog wel meer kleinigheden te noemen. De Kralingse molen De Lelie begon zijn bestaan als De Ster. Later ging die naam over op de in 1830 gebouwde molen ernaast die daarom De Nieuwe Ster werd genoemd, een voorganger van de bestaande Ster. De oude Ster kreeg daarna de naam De Lelie.
Desondanks blijft het een indrukwekkend mooi boek dat iedere cent waard is. **jsb.**

N.a.v.: Koos Rotteveel, Hans van Krim-pen, Bas Koster en Arnoud Voet: *Groot Rotterdams Molenboek*, deel 2 Noord-oost, Zuid en West; 160 pagina's; ingebonden; ISBN 978-90-73647-74-9; ***prijs € 27,95.***
Verkrijgbaar bij de boekhandel of rechtstreeks bij de uitgever:
Uitgeverij Voet, Dorpsstraat 158, 2903 LB Capelle aan den IJssel, tel: 010 - 2847362; mobiel: 06 - 47775893
email: uitgeverijvoet@online.nl

-'T BETERE WERK-

Noorlander

De heer J. Van Rijswijk, molenaar op de molen van Bonrepas in Vlist reageert op het bericht in *Molenwereld* over het afscheid van de heren Noorlander in het vorige nummer en schrijft: 'Het is niet mijn gewoonte om op artikelen uit de *Molenwereld* te reageren. Na lezen van het artikel over de gebr. Noorlander schrijf ik toch omdat ik vermoed dat er een fout in het artikel is geslopen. Dezelfde fout vind ik overigens ook in andere media, waarschijnlijk zal een door de SIMAV uitgegeven persbericht hiervan de oorzaak zijn.
In het artikel wordt vermeld dat Jan Noorlander heeft gemalen op de molen nr. 6 van de Overwaard. Dit is volgens mij onjuist, er heeft weliswaar van 1945 tot 1950 een Jan Noorlander op de zesde van de Overwaard gemalen doch dit was Jan Noorlander die geboren werd In Vlist. Na zijn vertrek van de Overwaard heeft hij van 1950 tot 1969 gemalen op de molen van de polder Bonrepas en Noord-Zevender te Vlist.'

MOLEN Wereld gaat voor u OPEN!!!!

PRACHTBOEKEN CADEAU!!!
En nog korting toe!!!

Al vijftien jaar is Molenwereld het blad bij uitstek op molengebied voor honderden molenliefhebbers met veel nieuws, reportages en allerhande artikelen, rijk geïllustreerd en goed verzorgd.

Meer dan 175 nummers en VIJFTIEN JAAR MOLENWERELD dat vieren we!

Als u nog nooit abonnee bent geweest en zich nu opgeeft dan krijgt u eenmalig bij uw abonnement naar keuze, het boek **Molenaarsverleden** of **Geef ons de ruimte, 50 jaar Rijnlandse Molenstichting!** Molenaarsverleden is een bundel van veertig interessante artikelen over molens en telt 96 pagina' s, terwijl Geef ons de ruimte, het gedenkboek van de Rijnlandse Molenstichting is en 192 pagina's telt.

Bovendien kost u een abonnement over 2013 geen € 47,50 maar € 38,50 indien u alle elf nummers van die jaargang wenst te ontvangen.
Wilt u er minder dan kunt u voor ieder nummer dat u niet wenst € 3,50 aftrekken.
Als u bijvoorbeeld alleen de laatste drie nummers wenst, dan is de prijs € 38,50 - 8 x € 3,50 = € 10,50.

MOLENWERELD iedere maand per post thuis kan op twee manieren:

1. Door het nemen van een abonnement.
   Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Abonnementsprijs: Nederland: € 47,50 per jaar (incl. 6% BTW).
Overig Europa: € 65,- per jaar (incl. 6% BTW).
Overige landen op aanvraag.
De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.

2. Door u aan te melden als donateur.
   Donateurs van de Stichting Molenwereld in Nederland ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van € 62,50.

B O N

"**JA**[1], ik meld mij aan als abonnee op de **'MOLENWERELD'** .

❑ "volgens bovenstaande aanbieding van € 38,50 voor alle nummers van 2014.

❑ "volgens bovenstaande aanbieding, maar wens van 2013 alleen de nummers ..... te ontvangen.

❑ "**JA**[1], ik meld mij aan als donateur van de Stichting Molenwereld tegen een donatie van € ..... Ik maak mijn donatie over op ING: NL86 INGB 0004 5069 35 of Rabobank: NL16 RABO 0375 0308 67 t.n.v. de Stichting Molenwereld.

Als / ❑ molenliefhebber / ❑ beroepsmolenaar / ❑ molenmaker / ❑ vrijwillig molenaar[2] ben ik speciaal geïnteresseerd in:

.....

Handtekening:

Afzender (s.v.p. in drukletters)

Als welkomsgeschenk wil ik graag: ❑ Het boek Molenaarsverleden / ❑ Het boek Geef ons de ruimte ontvangen.[1]

Naam: .....

Adres: .....

Postcode: ..... Plaats: .....

Deze bon of een kopie ervan kan, ingestuurd worden aan:

Stichting MOLENWERELD Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle

1. s.v.p. aankruisen hetgeen door u gewenst wordt.
2. s.v.p. doorhalen wat voor u niet van toepassing is.